

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

સ્પેશ્યલ ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન (કવોશિંગ) નં.૮૨૪/૨૦૧૪

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ

	હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?
પ	શું સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવામાં આવે કે કેમ?

=====

ધીરુભાઈ કલાભાઈ સિંઘલ....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ર....સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

શ્રી હૃદય બુચ, અરજદાર(ઓ) ક્રમાંક ૧ માટે વકીલ

સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૩ તરફથી અડવોકેટ સુશ્રી અનુજા એસ. નાણાવટી

સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૧ તરફથી સુશ્રી હંસા પુનાણી, અધિક જાહેર અભિયોજક

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૦૧/૧૨/૨૦૧૪

સીએવી ચુકાદો

૧. ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ-૨૨૬ હેઠળની આ રિટ અરજી દ્વારા, અરજદાર – જે હત્યાના ગુનામાં મૂળ આરોપી છે – સત્ર કેસ ક્રમાંક ૬૧/૨૦૧૨ માં આંક ૭ નીચે જૂનાગઢના વિદ્વાન સત્ર ન્યાયાધીશે તા. ૨૯મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ના રોજ પસાર કરેલા હુકમને તેમજ સત્ર કેસ ક્રમાંક ૬૧/૨૦૧૨ માં શ્રી ડી.આર. કરકરાને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરતાં સામાવાળા ક્રમાંક ૨ રાજ્ય સરકારે તા. ૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૨ના રોજ પસાર કરેલા ઠરાવ/હુકમને પડકારવા માગે છે.

૨. આ રિટ અરજી ઉદ્ભવવા માટે કારણભૂત થયેલા તથ્યોનું સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ વર્ણન કરી શકાય :-

૨.૧ તા. ૧૬મી મે, ૨૦૧૨ના રોજ, અહીંના અરજદાર તથા અન્ય એક વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય હત્યાના ગુનાની એક પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ધીરુભાઈ સરમણભાઈ સુત્રેજા દ્વારા નોંધાવવામાં આવી હતી. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ઘટના બનેલી એ જ તારીખે, એટલે કે તા. ૧૬મી મે, ૨૦૧૨ના રોજ નોંધાવવામાં આવી હતી. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે અહીંના અરજદારે સહ-આરોપી સાથે મળી પ્રથમ જાણકારના ભાઈ, એટલે કે સરમણભાઈ (મૃતક), ની હત્યા કરવાની મનશા સાથે તેને અટકાવ્યો હતો. જ્યારે મૃતકે ત્યાંથી બચી નીકળવાનો પ્રયાસ કર્યો, ત્યારે આરોપીઓ તેના

પાછળ દોડ્યા હતા અને ડૉ. લખાણીની એક ઓર્થોપેડિક હોસ્પિટલના પરિસરમાં મૃતકના શરીર પર છરી વડે ઇજાઓ પહોંચાડી હતી.

૨.૨ આરોપી વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. તપાસ પૂર્ણ થતા હત્યાના ગુનામાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. મામલો સત્ર અદાલતને સોંપવામાં આવ્યો હતો અને તે સત્ર કેસ ક્રમાંક ૬૧/૨૦૧૨ તરીકે નોંધાયો હતો. સત્ર કેસ વિચારણાર્થે બાકી છે. એવું જણાય છે કે મૂળ પ્રથમ માહિતીદાતા, અત્રે કે, મૃતકનો ભાઈ, પોતાના વકીલ શ્રી દીપેન્દ્ર દેસાઈ મારફતે હાજર થયો હતો. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદ પક્ષના મામલાના સમથ નમાં પ્રથમ માહિતીદાતાને પોતાના વકીલને રોકવાની પરવાનગી આપી હતી. સંક્ષેપમાં, નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પ્રથમ માહિતીદાતાના વકીલને કાર્યવાહી ઉપર નજર રાખવા અને જાહેર અભિયોજકને સહાય કરવા પરવાનગી આપી હોવાનું જણાય છે.

૨.૩ ત્યારબાદ એવું પણ જણાય છે કે મૃતકના ભાઈએ રાજ્ય સરકારને વિનંતી કરી હતી કે ગુનાની ગંભીર પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને સત્ર અદાલતમાં ચાલનારી કાર્યવાહી હાથ ધરવા માટે એક સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવામાં આવે. રાજ્ય સરકારે મૃતકના ભાઈની વિનંતી સ્વીકારી હોવાનું જણાય છે અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૪ ની ઉપકલમ ૮ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, તારીખ ૨ જુલાઈ, ૨૦૧૨ ના હુકમ દ્વારા શ્રી દાહ્યાભાઈ આર. કરકર ને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કર્યા.

૨.૪ અહીંના અરજદારએ આવા સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિયુક્તિથી વ્યથિત થઈ રાજ્ય સરકારે તા. ૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૨ના રોજ પસાર કરેલા હુકમને રદ કરવા માટે પ્રાર્થના કરતી આંક ૭ અરજી દાખલ કરી હતી. માનનીય સત્ર ન્યાયાધીશ, જૂનાગઢએ તા. ૨૯મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ના હુકમ દ્વારા ઉક્ત અરજી નામંજૂર કરી હતી.

૨.૫ તેથી, અરજદાર આ અરજી સાથે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો છે.

૩. અરજદાર તરફથી રજૂઆતો :

૩.૧ આરોપીની તરફેથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી હૃદય બુચે જોરશોરથી રજૂઆત કરી કે ગુજરાત રાજ્યમાં સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવા માટે અનુસરવાનાં કેટલાંક માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નક્કી કરતાં રાજ્ય સરકારે તારીખ ૧૮/૬/૨૦૧૨નો એક ઠરાવ પસાર કર્યો છે. ઉક્ત માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો અનુસાર, એવી કોઈપણ સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક ત્યાં સુધી કરવામાં આવશે નહીં, જ્યાં સુધી કાનૂની સચિવ અને રિમેમ્બરન્સર દ્વારા નિમણૂકની આવશ્યકતા અંગે તેમની સંતોષની બાબતમાં સબળ કારણો નોંધવામાં આવ્યા ન હોય. શ્રી બુચ રજૂ કરે છે કે વિવાદિત હુકમનું સાદા વાંચન કરતાં આવા કોઈ કારણો જોવા મળતા નથી.

૩.૨ શ્રી બુચ રજૂ કરે છે કે સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માત્ર ત્યારે જ કરી શકાય જ્યારે જાહેર હિત તેની માંગ કરે, અને માત્ર ફરિયાદી દ્વારા કરવામાં

આવેલી વિનંતિના આધારે નહીં. તેઓ વધુમાં રજૂ કરે છે કે તમામ ગુનાઓ ગંભીર હોય છે, કારણ કે તે વ્યાપક સમાજ વિરુદ્ધ હોય છે. વર્તમાન સત્ર કેસમાં કોઈ વિશેષતા નથી.

૩.૩ શ્રી.બુચ રજૂ કરે છે કે મનનો કોઈ વિચાર વિના અને માન્ય ન્યાયસંગત કારણ વિના રાજ્ય સરકારે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિયુક્તિ કરવાનો હુકમ કર્યો છે. તેઓ વધુમાં રજૂ કરે છે કે નિયમિત જાહેર અભિયોજક નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી ચલાવવા માટે સક્ષમ નથી અથવા પૂરતા યોગ્ય નથી એવો રાજ્ય સરકારનો કેસ પણ નથી. જો એવું હોય, તો કોઈ સબળ અને ન્યાયસંગત આધાર વિના રાજ્ય સરકારે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિયુક્તિ કરવી જોતિ ન હતી. મૃતકનો દરજ્જો અથવા તેની ઉચ્ચ પ્રોફાઇલ વ્યક્તિગત સ્થિતિ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિયુક્તિ માટે કોઈ આધાર બની શકતી નથી.

૩.૪ આવી પરિસ્થિતિઓમાં શ્રી. બુચ રજૂ કરે છે કે આ અરજી વિચારણાને પાત્ર છે અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા શ્રી. કરકરને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરતો હુકમ રદ કરવામાં આવે.

૪. રાજ્ય સરકાર તરફથી રજૂઆતો :

૪.૧ સુશ્રી હંસા પુનાણી, રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલાં વિદ્વાન એ.પી.પી., એ આ અરજાનો જોરશોરથી વિરોધ કર્યો છે. સુશ્રી પુનાણી રજૂ કરે છે કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકથી આરોપીને નામમાત્ર પણ કોઈ પૂર્વાગ્રહ થયો હોવાનું

કહી શકાય નહીં. તેથી, સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરાયેલા ઠરાવને પડકારવાનો આરોપીને કોઈ હક અથવા લોકસ સ્ટેન્ડી નથી. સુશ્રી પુનાણી આગળ રજૂ કરે છે કે રાજ્ય સરકારે, સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક જરૂરી રહેશે તે અંગે સંતોષ પામ્યા બાદ, વિવાદિત હુકમ પસાર કર્યો હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં, સુશ્રી પુનાણી તેથી પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજામાં કોઈ જ તત્ત્વ ન હોવાને કારણે, તે નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

પ. સામાવાળા ક્રમાંક ૩ – મૂળ પ્રથમ માહિતીદાતા તરફથી કરાયેલ રજૂઆતો:

પ.૧ શ્રી એસ.આઈ. નાણાવટી, મૂળ પ્રથમ સૂચનદાતા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે પણ આ અરજીએ સામે જોરદાર વિરોધ નોંધાવ્યો છે. શ્રી નાણાવટી રજૂ કરે છે કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરતાં રાજ્ય સરકારે પસાર કરેલો હુકમ એક વહીવટી હુકમ છે. તેઓ રજૂ કરે છે કે વહીવટી હુકમના ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો વ્યાપ અત્યંત મર્યાદિત છે અને હાલના મામલામાં એવો કેસ નથી કે જેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક બને.

પ.૨ શ્રી. નાણાવટી વધુમાં રજૂ કરે છે કે અદાલતને શાસકીય ફરજ અને કાર્ય હાથ ધરવા માટે કહેવામાં આવી શકે નહીં. અદાલતે રાજ્યના નીતિગત નિર્ણયમાં સામાન્ય રીતે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

પ.૩ શ્રી નાણાવટી વધુમાં રજૂ કરે છે કે જો રાજ્ય સરકારે સત્ર અદાલતનો વિચાર ચલાવવા માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવી યોગ્ય માની હોય, તો તેનાથી આરોપીને કોઈ હાનિ પહોંચી હોવાનું કહી શકાય નહીં. તેથી, શ્રી નાણાવટી રજૂ કરે છે કે આ અરજીથી કોઈ સાર નથી, અને તે કારણે તે નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

પ.૪ શ્રી.નાણાવટી, પ્રથમ જાણકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે, નીચે દર્શાવેલ નિર્ણયોમાં દઢ નિર્ભરતા મૂકી છે :

- ૧) સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર અને અન્ય વિ. પ્રકાશ પ્રહલાદ પાટીલ અને અન્ય – એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ એસ.સી. – ૪૬૩. ૨) લાલજી ઉર્ફે લાલો છગનભાઈ ડાભી વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય – ૨૦૧૩(૧) જી.એલ.આર. – ૪૫૨. ૩) અમૃતભાઈ ભોળીદાસભાઈ પટેલ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત ૨૦૦૧(૧) જી.એલ.આર. – ૩૧૭.

વિશ્લેષણ:

૬. પક્ષકારોની તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને નોંધ પર રહેલી સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા પછી, આ અરજીમાં મારી વિચારણા માટે ઊભો થતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની કરવામાં આવેલી નિમણૂકમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો વાજબી બને છે કે કેમ.

૭. બંને પક્ષોની તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલી પરસ્પર વિરોધી દલીલો પર વિચાર કરતાં પહેલાં, વિવાદિત હુકમનું અવલોકન કરવું આવશ્યક છે એવું હું માનું છું. રાજ્ય સરકારના કાનૂની વિભાગ દ્વારા ઠરાવના સ્વરૂપમાં જારી કરાયેલ તારીખ ૨ જુલાઈ, ૨૦૧૨નો હુકમ નીચે મુજબ છે :

“જૂનાગઢ ખાતે જૂનાગઢ બી ડિવિઝન પોલીસ સ્ટેશન આઈ.સી.આર. નં.૧૧૪/૨૦૧૨માંથી ઉદ્ભવતા કેસો ચલાવવા માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે એડવોકેટ શ્રી ડી. આર. કરકરની નિમણૂક.

ગુજરાત સરકાર કાનૂની વિભાગ, ઠરાવ ક્રમાંક એપ્ટી/૩૩૨૦૧૨/વીઆઈપી/૩૪/એચ, ૪, સરદાર ભવન, સચિવાલય, ગાંધીનગર.

તારીખ જુલાઈ ૨, ૨૦૧૨.

ઠરાવ :-

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૪ ની ઉપકલમ (૮) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, ગુજરાત સરકાર જૂનાગઢ બી ડિવિઝન પોલીસ સ્ટેશન આઈ.સી.આર. નં. ૧૧૪/૨૦૧૨ માંથી ઉદ્ભવતા કેસોનું જૂનાગઢ ખાતે સંચાલન કરવા માટે શ્રી દયાભાઈ આર. કરકર, વકીલને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરતાં પ્રસન્નતા અનુભવે છે.

પછીથી નક્કી કરવામાં આવેલ શરતો અને નિયમો નીચે મુજબ :-

૧. તે સમયાંતરે કેસોની પ્રગતિ અંગે અહેવાલ આપવા માટે જવાબદાર રહેશે..

૨. તેને પોતાની અભિપ્રાય સાથે ચુકાદા/હુકમની પ્રમાણિત નકલ કાનૂની વિભાગ તથા સંબંધિત વિભાગને મોકલવી પડશે..

ગુજરાતના રાજ્યપાલના નામે અને હુકમથી.

એસ.ડી./- (બી. જી. દવે) કાયદા વિભાગ, સરકારના નાયબ સચિવ”

૮. નોંધપર ઉપલબ્ધ સામગ્રી પરથી એ પણ જણાય છે કે ગુજરાત રાજ્યમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે અનુસરવાના કેટલાક માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો રાજ્ય સરકારે ઘડ્યા છે. આવા માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નીચે મુજબ છે :

“ગુજરાત રાજ્યમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર/ઓની નિમણૂક માટે અનુસરવાની માર્ગદર્શિકાઓ.

ગુજરાત સરકાર કાનૂન વિભાગ, ઠરાવ ક્રમાંક. એલ.ઓ.આર./૧૦૨૦૧૨/૪/એચ ૪, સરદાર ભવન, સચિવાલય, ગાંધીનગર.

તારીખ ૧૮મી જૂન, ૨૦૧૨

વાંચો: (૧) ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૪(૮)

(૨) ફાઇલ ક્રમાંક એ.પી.જે.-૩૩૨૦૦૪- ૧૦૩૨-એચ માં સરકાર દ્વારા મંજૂરી

(૩) સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ એપિલિકેશન્સ નં. ૮ ઓફ ૧૯૭૧ માં ગુજરાતની માનનીય વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશો

(૪) ગુજરાતની માનનીય વડી અદાલત દ્વારા વિશેષ ફોજદારી અરજી નં. ૭૦૫/૨૦૦૪ માં પસાર કરાયેલા આદેશો

ઠરાવ :

ગુજરાત સરકાર આથી તા. ૧-૪-૨૦૧૨ થી ફોજદારી બાબતોમાં વિશેષ જાહેર અભિયોજકોની નિમણૂક સમયે વિચારણા માટે નીચે મુજબની માર્ગદર્શિકાઓ ઘડવામાં પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરે છે.

૧. કાનૂની વિભાગમાં સરકાર, સ્વપ્રેરણાથી અથવા કોઈ પીડિત પક્ષકાર કે સરકારના સંબંધિત વિભાગની વિનંતિ પર, એવો વકીલ રોકી શકે છે કે જેઓ વકીલ તરીકે દસ વર્ષથી ઓછા નહીં હોય એટલા સમયથી પ્રેક્ટિસમાં રહ્યા હોય; અને તેની સામાન્ય પ્રતિષ્ઠા, કાનૂની પ્રજ્ઞા તથા યોગ્યતાને ધ્યાનમાં રાખીને, જે તે પરિસ્થિતિ મુજબ, કોઈપણ ક્રિમિનલ કેસમાં અથવા કેસોના વર્ગ માટે, તેને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરી શકે છે; પરંતું, એવી સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક અંગે કોઈ એવો હુકમ કરવામાં આવશે નહીં, જો સુધી કે કાનૂની બાબતોના રીમેમ્બરન્સર દ્વારા, કેસના સ્વરૂપ અને બાબતની

ગંભીરતાને ધ્યાનમાં રાખીને, આવી નિમણૂકની આવશ્યકતા અંગે પોતાની સંતોષના કારણો લેખિતમાં નોંધવામાં આવ્યા ન હોય.

૨. પીડિત પક્ષ ન હોય એવા ખાનગી ફરિયાદીની વિનંતી પર, કાનૂની વિભાગમાં સરકાર ઉપરોક્ત પરિષ્દ (૧) ની જોગવાઈ મુજબ, એવા કોઈપણ મામલા અથવા મામલાઓના વર્ગનું સંચાલન કરવા માટે કોઈપણ લોક અભિયોજક અથવા વધારાના લોક અભિયોજકને વિશેષ લોક અભિયોજક તરીકે નિયુક્ત કરી શકે છે.

૩. ઉપરોક્ત પરા (૧) અથવા પરા (૨) હેઠળ નિયુક્ત કરાયેલા આવા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની ફી, સરકાર દ્વારા કરાયેલા હુકમ મુજબ, કાનૂન અધિકારીઓના નિયમો અનુસાર સરકાર દ્વારા અથવા પીડિત પક્ષકાર દ્વારા અથવા ખાનગી ફરિયાદી દ્વારા વહન કરવામાં આવી શકે છે. પરંતુ શરત એ છે કે જ્યાં પીડિત પક્ષકાર બેંક અથવા સંસ્થા અથવા ટ્રસ્ટ અથવા તેવા સમકક્ષ સ્વરૂપનો હોય, ત્યાં ફી એવો પીડિત પક્ષકાર જ વહન કરશે. વધુમાં એ પણ શરત છે કે આવા વિશેષ જાહેર અભિયોજકોને ચૂકવવાની ફીની રકમ કાનૂની વિભાગમાં સરકાર પાસે જમા કરાવવામાં આવશે અને, સરકાર દ્વારા અન્યથા હુકમ ન કરવામાં આવે તો, કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી સરકાર દ્વારા તે જ રકમ આવા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરને ચૂકવવામાં આવશે.

૪. અરજદાર અથવા ફરિયાદી તરફથી, કોઈપણ સરકારી વિભાગ તરફથી અથવા અન્યથા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે પ્રાપ્ત થતો દરેક પ્રસ્તાવ,

ગુનાની ગંભીરતા, ગુનાનો સમાજ પર પડતો પ્રભાવ અને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવાની આવશ્યકતા જેવા પાસાંઓને ધ્યાનમાં લઈને કાયદા વિભાગ દ્વારા તપાસવામાં આવશે.

પ. સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકની આવશ્યકતાઓ અંગેના તેના અભિપ્રાય માટે આવા પ્રસ્તાવો ગૃહ વિભાગને પણ મોકલી શકાય છે।

ડ. ઉપરોક્ત દર્શાવેલ માર્ગદર્શિકાઓમાં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, રાજ્ય સરકારને કેસની તાત્કાલિકતા અને ગંભીરતાને ધ્યાનમાં રાખી, સરકાર યોગ્ય સમજે તેમ કોઈપણ વકીલને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરવાની સત્તા રહેશે. આવા કેસોમાં, ઉપરોક્ત માર્ગદર્શિકાઓનું પાલન કર્યા વગર નિયુક્તિ કરી શકાશે.

ગુજરાતના રાજ્યપાલના હુકમથી અને તેમના નામે,

હસ્તા/- (બી.જી. દવે) ઉપ સચિવ કાયદા વિભાગ”

૯. જ્યારે આ મામલો પ્રથમ તકે સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવ્યો, ત્યારે મેં નોંધ્યું કે તા. ૨/૭/૨૦૧૨નો ઠરાવ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટેના કોઈપણ કારણોથી રહિત હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં, વિષયવસ્તુ સંબંધે તેમના દ્વારા જાળવવામાં આવેલી મૂળ ફાઈલ રજૂ કરવા રાજ્ય સરકારને દિશાનિર્દેશ આપવા સિવાય મારા પાસે અન્ય કોઈ વિકલ્પ રહ્યો નહોતો. મૂળ ફાઈલ મારી અવલોકનારે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી. મૂળ ફાઈલના અવલોકન

પર, મેં જોયું કે પ્રથમ માહિતીદાતાએ તા. ૨૬/૬/૨૦૧૨નું એક રજૂઆતપત્ર તે સમયના માનનીય કાયદા પ્રધાન શ્રી દિલીપભાઈ સાંઘાણીને સંબોધીને પાઠવ્યું હતું. તે રજૂઆતપત્રમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:—

૧) તા. ૧૬/૫/૨૦૧૨ના રોજ સાંજે અંદાજે ૬ વાગ્યે મોહનભાઈ સરમણભાઈ સુત્રેજા — ઉંમર ૪૫ વર્ષ, પુરુષની આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા ગીચ બજારમાં છરીના ઘા મારી હત્યા કરવામાં આવી હતી. ૨) મૃતકે પોતાનો જીવ બચાવવા માટે ડૉ. એમ.એમ. લખાણીની અસ્થિચિકિત્સા હોસ્પિટલમાં આશરો લેવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને જણાવાયેલ હોસ્પિટલના પરિસરમાં જ ઈજાઓ પહોંચાડવામાં આવી હતી. ૩) મૃતક નગરપાલિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ હતા. ૪) મૃતક તાલુકા બક્ષી પંચ સેલના સચિવ પણ હતા.

વિ.) મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ વિસ્તારમાં અત્યંત લોકપ્રિય વ્યક્તિ હતા. વિ.) મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ અત્યંત સક્રિય જાહેર જીવન જીવી રહ્યા હતા. વિ.) મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ ભારતીય જનતા પાર્ટીના અત્યંત સારા અને સક્રિય કાર્યકર હતા. વિ.) આરોપી વ્યક્તિઓ પક્કા ગુનેગારો છે. ઈક્ષ.) તેઓ સમાજ માટે ઉપદ્રવરૂપ છે અને મિલકત સંબંધિત વિવાદોમાં પૈસા ઉઘરાવવાની ટેવ ધરાવે છે.

૧૦) આરોપી વ્યક્તિઓની અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓના કારણે સામાન્ય માણસની સુરક્ષા જોખમમાં છે.

પ્રતિનિધિત્વના અંતિમ ભાગમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઉપરોક્ત કારણોસર સુશ્રી ડી.આર. કરકર, વકીલને, કેસની સુનાવણી ચલાવવા માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવે.

૧૦. એવું પ્રતીત થાય છે કે તત્કાલીન કાયદા મંત્રીએ રજૂઆતના ડાબા બાજુએ પોતાની હસ્તલિખિત નોંધ દ્વારા એવો અનુમોદન કર્યો હતો કે કાનૂની વિભાગના સચિવ રજૂઆતમાં દર્શાવાયેલા તથ્યોનો વિચાર કરે અને શ્રી ડી.આર. કરકરને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરે.

૧૧. એવું પ્રતીત થાય છે કે પ્રથમ જાણકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆત પર તત્કાલીન કાયદા પ્રધાન દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી નોંધના અનુસંધાને, કાયદા પ્રધાનના વ્યક્તિગત સચિવે એ જ દિવસે, એટલે કે ૨૬/૬/૨૦૧૨ના રોજ, શ્રી ડી.આર. કરકર ની સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિમણૂક કરવા માટે કાનૂની વિભાગના કાનૂની સચિવને પત્ર લખ્યો હતો. વ્યક્તિગત સચિવે પોતાના પત્ર સાથે પ્રથમ જાણકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી તે રજૂઆત પણ જોડેલી હતી, જેમાં કાયદા પ્રધાન દ્વારા કરવામાં આવેલી નોંધ સમાવિષ્ટ હતી.

૧૨. એવું જણાય છે કે તે પછી તે બાબતમાં એક ટૂંકી નોંધ તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને અંતે તેના પરિણામે આક્ષેપિત ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૩. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ (સંક્ષેપમાં 'સંહિતા') ની કલમ ૨૪(૮) હેઠળ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરી શકાય છે. સંહિતામાં

સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટેની શરતો વિશિષ્ટ શબ્દોમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. પરંતુ કલમ ૨૪ની યોજના નિર્વિવાદ રીતે દર્શાવે છે કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માત્ર વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં જ કરી શકાય.

૧૪. સંહિતાની કલમ ૨૪(૩) રાજ્ય પર દરેક જિલ્લામાં જાહેર અભિયોજકની નિમણૂક કરવાની ફરજ મૂકે છે. ઉપકલમ જિલ્લા માટે વધારાના જાહેર અભિયોજકની નિમણૂક કરવા બાબતે સરકારને વિવેકાધીન સત્તા આપે છે. જાહેર અભિયોજકની નિમણૂક માત્ર જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ નામોની યાદીમાંથી જ કરી શકાય છે. યાદી તૈયાર કરતી વખતે, સંબંધિત જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ પર એ ફરજ છે કે તે સંબંધિત સત્ર ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરે જેથી તે બાબતે મત રચી શકાય કે કોઈ નિશ્ચિત વ્યક્તિ જાહેર અભિયોજક અથવા વધારાના જાહેર અભિયોજક તરીકે નિમણૂક માટે યોગ્ય છે કે નહીં. સ્પષ્ટપણે એવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે જ્યાં સુધી કોઈ વ્યક્તિએ વકીલ તરીકે સાત વર્ષ સુધી પ્રેક્ટિસ કરી ન હોય, ત્યાં સુધી તે નિમણૂક માટે પાત્ર ગણાતો નથી. જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને સત્ર ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરવો જરૂરી છે, કારણ કે વકીલના ગુણદોષ અને ક્ષમતાનું મૂલવણું કરવાની વધુ સારી તક સત્ર ન્યાયાધીશને જ હોય છે. તેથી, વ્યક્તિ વિશેનો તેનો અભિપ્રાય યાદી તૈયાર કરવામાં જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને સહાયરૂપ થવા માટે નોંધપાત્ર મહત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. સત્ર ન્યાયાધીશ દ્વારા ભલામણ કરાયેલ વ્યક્તિનું નામ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ યાદીમાંથી કાઢી નાખે

તેવી ધારણા નથી, તેમજ સત્ર ન્યાયાધીશે ભલામણ ન કરેલું નામ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ ચાદીમાં સામેલ પણ કરી શકતો નથી. આ જોગવાઈમાં કલ્પાયેલ પરામર્શની પ્રક્રિયાને માત્ર ઔપચારિકતા બનાવી શકાય નહીં. જાહેર અભિયોજક અને વધારાના જાહેર અભિયોજકની નિમણૂકમાં કાયદેસરના આવા જથ્થાબંધ નિયંત્રણો મૂકવામાં આવ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે સત્ર અદાલતોમાં ફોજદારી કાર્યવાહીનું માળખું જોતા જાહેર અભિયોજકનું પદ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ જાહેર મહત્વ ધરાવે છે.

૧૫. ભારતમાં ફોજદારી કાનૂનના ક્ષેત્રમાં ન્યાયના પ્રશાસનની એક વિશેષતા એ છે કે સત્ર અદાલત સમક્ષના આરોપીને એવો વિશેષ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે કે તેના વિરુદ્ધનો મામલો માત્ર જાહેર અભિયોજક દ્વારા જ ચલાવી શકાય. આ બાબત સંહિતાની કલમ ૨૨૫ માં રહેલા હુકમમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. આ નિયમમાં કોઈ અપવાદ નથી. પીડિત દ્વારા રોકાયેલ કોઈ ખાનગી વકીલ, અથવા મૃતકના સગાઓ દ્વારા રોકાયેલ કોઈ વકીલ, તેઓ કેટલા પણ પ્રભાવશાળી હોય, સત્ર અદાલતોમાં ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાનો હકદાર નથી. આ વ્યવસ્થા એ વિશેષ દરજ્જો અને સ્થાનનું સ્પષ્ટ સ્વીકાર છે, જે આપણા કાનૂની તંત્રમાં જાહેર અભિયોજકના પદને પ્રાપ્ત થવાનું અપેક્ષિત છે. સંહિતાની કલમ ૨(યૂ) માં જાહેર અભિયોજકની વ્યાખ્યા એવી આપવામાં આવી છે કે "કલમ ૨૪ હેઠળ નિયુક્ત કરવામાં આવેલ કોઈપણ વ્યક્તિ, અને તેમાં જાહેર અભિયોજકના નિર્દેશ હેઠળ કાર્ય કરતી કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે." તેથી, સ્પેશ્યલ પબ્લિક

પ્રોસિક્યુટર પણ તે ચોક્કસ મામલા અથવા મામલાઓના વર્ગ અંગે, જેના માટે તેની નિમણૂક કરવામાં આવી હોય, જાહેર અભિયોજક ગણાશે. તેને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ દેખીતી રીતે એટલી વ્યાપક અને અનિયંત્રિત છે કે સંસદે જાહેર અભિયોજકના પદમાં અત્યંત ઊંચી કક્ષાનો વિશ્વાસ મૂક્યો છે. વ્યાખ્યાની જોગવાઈ વધુમાં સૂચવે છે કે એકવાર કોઈ વ્યક્તિને જાહેર અભિયોજક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે, ત્યારબાદ તે વ્યક્તિ, વ્યવહારના અનેક હેતુઓ માટે, બીજી વ્યક્તિને પણ જાહેર અભિયોજક તરીકે કાર્યરત કરી શકે, જો તે પછીની વ્યક્તિ પ્રથમ વ્યક્તિના નિર્દેશ હેઠળ કાર્ય કરતી હોય. આરોપી સામે લાવવામાં આવેલા આરોપનું વર્ણન કરીને પોતાનો મામલો શરૂ કરનાર જાહેર અભિયોજક જ હોય છે. સત્ર અદાલત સમક્ષ લેખિત ફરિયાદ દાખલ કરવાની સત્તા પણ જાહેર અભિયોજકને જ છે, જેમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાના પ્રકરણ ૨૧ હેઠળ આવતો કોઈ ગુનો ભારતના રાષ્ટ્રપતિ અથવા ભારતના ઉપરાષ્ટ્રપતિ અથવા કોઈ રાજ્યના રાજ્યપાલ અથવા કોઈ સંઘ પ્રદેશના પ્રશાસક અથવા સંઘના અથવા રાજ્યના અથવા સંઘ પ્રદેશના કોઈ પ્રધાન અથવા અન્ય કોઈ લોકસેવક સામે, તેની જાહેર ફરજોના નિર્વહણ સંબંધિત વર્તન બાબતે, કરવામાં આવ્યો છે (સંહિતાની કલમ ૧૯૯ જુઓ). ત્યારબાદ ફરી, કોઈ મામલો ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાથી પાછો ખેંચવો જોઈએ કે નહીં, અથવા કોઈ વ્યક્તિને સામાન્ય રીતે અથવા જે એક કે વધુ ગુનાઓ માટે તેની સામે કાર્યવાહી ચાલી રહી હોય તે બાબતે ફરિયાદ પક્ષમાંથી પાછો ખેંચવો જોઈએ કે નહીં, તે નક્કી કરવાની સંપૂર્ણ વિવેકસત્તા જાહેર અભિયોજકને જ સોંપવામાં આવી છે

(સંહિતાની કલમ ૩૨૧ જુઓ). તેથી, જાહેર અભિયોજકના પદને વિશેષ દરજ્જો અને સ્થાન તેમજ વિશાળ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે. દરેક જાહેર અભિયોજકે વિશ્વાસ અને જવાબદારીના આ ઈર્ષ્યાજનક સ્થાનની સતત પોતાને યાદ અપાવવી જોઈએ.

૧૬. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં સરકારને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવા માટે પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાને સમજવાની જરૂર છે. સંહિતાની કલમ ૨૪(૮) આ મુજબ છે :

કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર, કોઈપણ કેસ અથવા કેસોના વર્ગના હેતુઓ માટે, એવા વ્યક્તિને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિમણૂક કરી શકે છે, જેણે વકીલ તરીકે ઓછામાં ઓછા દસ વર્ષ સુધી વ્યવસાય કર્યો હોય.

ઉપકલમમાંથી જે તત્ત્વજ્ઞાન નિષ્કર્ષિત થાય છે તે દ્વિવિધ છે. પ્રથમ એ છે કે આવી નિમણૂક કરવા માટે વિશેષ પરિસ્થિતિઓ હોવી જોઈએ. બીજું એ છે કે જ્યારે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવાની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય, ત્યારે સરકારએ તે કાર્યસોંપણી માટે વધુ અનુભવી વકીલ અંગે વિચારણા કરવી જોઈએ. જો કે જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં સંજોગો ભિન્ન હોઈ શકે, છતાં આ સત્તા પ્રદાન કરવા પાછળનો મૂળ આશય વિશેષ પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવાનો છે. અન્ય શબ્દોમાં, સામાન્ય પરિસ્થિતિઓમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવી નહીં. ફાટ, ન્યાયાધીશે (જેમ તે સમયે તેમના લોર્ડશીપ હતા) નારાયણકુટ્ટી વિ. સ્ટેટ ઑફ કેરળા, ૧૯૮૨ કેર એલ ટી ૬૦૫: (૧૯૮૨ ક્રિ એલ

જે ૨૦૮૫) માં દર્શાવ્યું છે કે "સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે જાહેર હિત તેની માંગ કરે અને કોઈ ખાનગી વ્યક્તિની, જેમ કે મૃતકના નજીકના સંબંધીએ અનુભવેલી વેદના અથવા વ્યથા દૂર કરવા માટે નહીં."

૧૭. સરકારી અભિયોજકને સહાય કરવા માટે રોકાયેલા ખાનગી વકીલ અને રાજ્ય દ્વારા વિશેષ સરકારી અભિયોજક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવેલા ખાનગી વકીલ વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ છે. પાછળના કિસ્સામાં, તે સરકારી અભિયોજક છે કારણ કે તેની તેવી રીતે નિમણૂક કરવામાં આવી છે, જ્યારે પહેલાંના કિસ્સામાં, તે સરકારી અભિયોજક છે કારણ કે તે સરકારી અભિયોજકના માર્ગદર્શન હેઠળ કાર્ય કરી રહ્યો છે.

૧૮. સર્વોચ્ચ અદાલતે મુકુલ દલાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા ના મામલામાં, જે (૧૯૮૮) ૩ એસ.સી.સી. ૧૪૪ માં અહેવાલિત છે, એવું ઠરાવ્યું છે કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટેની વિનંતીનું યોગ્ય રીતે કાનૂની બાબતોના રિમેમ્બ્રાન્સર દ્વારા નિર્ધારિત અથવા નિર્ધારિત કરવાનાં માર્ગદર્શકોના આધારે પરીક્ષણ થવું જોઈએ અને માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે તે સંતોષ પામે કે મામલો જાહેર અભિયોજક અથવા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરના સમર્થનનો હકદાર છે, ત્યારે જ એવો વ્યક્તિ તે મામલાનો હવાલો સંભાળવા માટે નિયુક્ત થવો જોઈએ. આવા પ્રસંગો હોઈ શકે છે જ્યાં ખાનગી ફરિયાદ પર દાખલ કરાયેલો મામલો હકીકતમાં જાહેર હિતનો મુદ્દો હોય. આવા મામલામાં, ભલે ફરિયાદ પક્ષની

કાર્યવાહી ખાનગી વ્યક્તિ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી હોય, છતાં હકીકતમાં તે એવી કાર્યવાહી હોય છે જે રાજ્યએ પોતાના હસ્તે લેવી જોઈએ. એવા ખાનગી ફરિયાદીઓના મામલા પણ હોઈ શકે છે જેમાં વિવિધ અન્ય કારણોસર રાજ્યએ મામલાની દેખરેખ માટે જાહેર અભિયોજક અથવા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરીને ફરિયાદ પક્ષને સમર્થન આપવું યોગ્ય થાય. તે જ રીતે, એવા મામલા પણ હોઈ શકે છે જ્યાં કોઈ પ્રબળ ફરિયાદીએ પોતાના પ્રતિસ્પર્ધાને પીડિત કરવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરી હોય. આવા મામલામાં જો રાજ્ય સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવાની વિનંતી સ્વીકારી લે, તો તે ન્યાયનો ઉપહાસ સમાન બને. તેથી, જ્યારે પણ અરજી કરવામાં આવે ત્યારે તે મંજૂર જ થવી જોઈએ અને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક જ થવી જોઈએ, એવી સ્થિતિ સ્વીકારવી યોગ્ય ન ગણાય. સંહિતાની યોજના હેઠળ જાહેર અભિયોજકને આપવામાં આવેલી પ્રાથમિકતા પાછળ સામાજિક હેતુ રહેલો છે અને જો મહારાષ્ટ્ર નિયમોના નિંયમ ૨૨ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિ સ્વીકારવામાં આવે તો એ હેતુ નિષ્ફળ જશે. કાનૂની બાબતોના રિમેમ્બ્રાન્સરે ખાનગી ફરિયાદીઓ દ્વારા વિશેષ જાહેર અભિયોજકોને ચુકવણી કરવા બાબતની તેમની વિનંતીનું પણ સૂક્ષ્મ પરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને નિર્ધારિત માર્ગદર્શકો તથા તેવા મામલાના તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને કયા મામલાઓમાં આવી વિનંતી સ્વીકારવી જોઈએ તે નક્કી કરવું જોઈએ. સામાન્ય રીતે, ભલે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર ખાનગી ફરિયાદીના સમર્થનમાં હાજર રહેતો હોય, છતાં તેને રાજ્યની નાણાકીય જોગવાઈમાંથી જ વેતન ચૂકવવું જોઈએ; પરંતુ કેટલાક વિશેષ

મામલાઓમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરનું પારિતોષિક ખાનગી સ્રોતમાંથી વસૂલ કરી શકાય, જેમ કે જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ જાહેર ક્ષેત્રનું ઉપક્રમ, બેંક — ભલે તે રાષ્ટ્રીયકૃત હોય કે ન હોય — શૈક્ષણિક સંસ્થા અને તે જેવા અન્ય હોય. ફીની દરખાસ્ત નિર્ધારિત કરવી જોઈએ અને ખાનગી ફરિયાદીને કાનૂની બાબતોના રિમેમ્બ્રાન્સર પાસે અથવા નિયત રાજ્ય એજન્સી પાસે ફી જમા કરાવવા કહેવું જોઈએ, જ્યાંથી સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર દ્વારા તે ફી ઉપાડવામાં આવે. ખાનગી ફરિયાદીને સીધા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરને ચુકવણી કરવા માટે છોડી દેવું નિશ્ચિતપણે યોગ્ય નથી.

૧૯. કર્ણાટક વડી અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે કે. વી. શિવા રેડ્ડી વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં, જે ૨૦૦૫ ક્રિ.એલ.જે. – ૩૦૦૦ માં અહેવાલિત છે, સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની સ્થિતિ અને જવાબદારીઓ અંગે અત્યંત સંક્ષિપ્ત રીતે ચર્ચા કરી છે.

૨૫. મુદ્દા ક્રમાંક (૧), (૨) અને (૩):—

સ્થિતિ

“જાહેર અભિયોજક” શબ્દની વ્યાખ્યા સંહિતા હેઠળ કરવામાં આવી છે. સંહિતાની કલમ ૨(યૂ) એ જણાવે છે કે “જાહેર અભિયોજક” નો અર્થ કલમ ૨૪ હેઠળ નિમણૂક કરાયેલ કોઈપણ વ્યક્તિ થાય છે અને તેમાં જાહેર અભિયોજકના નિર્દેશો હેઠળ કાર્ય કરતી કોઈપણ વ્યક્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે. તેથી, જાહેર

અભિયોજક શબ્દમાં જાહેર અભિયોજક, વધારાના જાહેર અભિયોજક, સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર અને સંહિતાની કલમ ૩૦૧(૨) હેઠળ ખાનગી વ્યક્તિ દ્વારા સૂચિત વકીલનો સમાવેશ થાય છે. જાહેર અભિયોજકનું પદ જાહેર સ્વરૂપનું છે. તે જાહેર સેવક છે. જાહેર અભિયોજકના પદને વિશેષ દરજ્જો અને સ્થાન તેમજ વિંશાળ સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ જાહેર અભિયોજકને વિશેષ દરજ્જો પ્રાપ્ત છે અને તેની નિમણૂક વૈધાનિક છે. સંહિતામાં કરવામાં આવેલ કેટલીક જોગવાઈઓ હેઠળ તેને વિશેષ માન્યતા પ્રાપ્ત થાય છે. કલમો ૧૯૯(૨), ૨૨૫, ૩૦૧(૧), ૩૦૧(૨), ૩૦૨, ૩૦૮, ૩૨૧, ૩૭૭ અને ૩૮૬ સંહિતાની એવી કેટલીક જોગવાઈઓ છે, જે જાહેર અભિયોજકને વિશેષ સ્થાન પ્રદાન કરે છે. તે ન્યાયિક વ્યવસ્થાનો એક ભાગ છે. તે અદાલતનો અધિકારી છે અને તેને સ્વતંત્ર રીતે તથા ન્યાયના હિતમાં કાર્ય કરવું આવશ્યક છે. સંહિતાની યોજનામાં જાહેર અભિયોજકને આપવામાં આવેલ પ્રાધાન્યનો એક સામાજિક હેતુ છે. જાહેર અભિયોજકના પદમાં જાહેર સ્વરૂપની તથા જનતા માટે અતિમહત્વપૂર્ણ હિતની ફરજોનો સમાવેશ થાય છે. ફોજદારી મામલાઓમાં રાજ્ય અભિયોજન પક્ષ હોય છે. જાહેર અભિયોજક મારફતે રાજ્ય પક્ષકાર છે, ફરિયાદી નહીં. અભિયોજક કાયદા અને વ્યાવસાયિક નૈતિકતા તથા અદાલતના અધિકારી તરીકેની પોતાની ભૂમિકા મુજબ માત્ર ન્યાયસંગત સાધનોનો જ ઉપયોગ કરવા બંધાયેલ છે. જાહેર અભિયોજકે વિશ્વાસ અને જવાબદારીના પોતાના અદૃશ્ય સ્થાનનું સતત સ્મરણ રાખવું જોઈએ.

જવાબદારીઓ :-

૨૬. જાહેર અભિયોજક પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી કે તે કેસના સત્ય તથ્યોની પરવા કર્યા વિના, કોઈ ને કોઈ રીતે આરોપીની દોષસિદ્ધિ સુધી કેસને પહોંચાડવાની તરસ દર્શાવે. ફરિયાદ પક્ષ ચલાવતા સમયે જાહેર અભિયોજકનો અપેક્ષિત અભિગમ માત્ર અદાલત અને તપાસ એજન્સીઓ પ્રત્યે જ નહીં, પરંતુ આરોપી પ્રત્યે પણ નિષ્પક્ષતા પર આધારિત હોવો જોઈએ. જો નીચલી અદાલતમાં ચાલી રહેલા વિચારણા દરમિયાન આરોપી કોઈ વાજબી લાભનો હક્કદાર હોય, તો જાહેર અભિયોજકે તેને દબાવવો અથવા છુપાવવો જોઈએ નહીં. તેના વિપરીત, તેને ઉજાગર કરીને આરોપીને ઉપલબ્ધ કરાવવું જાહેર અભિયોજકનું કર્તવ્ય છે. ભલે બચાવ પક્ષના વકીલની નજરમાંથી તે બાબત ચૂકી ગઈ હોય, તો પણ જો તે જાહેર અભિયોજકના ધ્યાનમાં આવે, તો તેને અદાલતના ધ્યાન પર લાવવાની વધારાની જવાબદારી જાહેર અભિયોજકની છે.

૨૭. તે જવાબદારીપૂર્ણ પદ છે, અને અન્ય અનેક પદોથી વધુ મહત્વનું છે, કારણ કે તેના પદાધિકારીને એક તરફ નિરાસકિતપૂર્વક અને બીજી તરફ તત્પરતા તથા દૃઢતાપૂર્વક ફરિયાદ ચલાવવાની ફરજ હોય છે. એક નિષ્કપટ જાહેર અભિયોજકને અદાલતોમાં ન મિત્રો હોય છે ન શત્રુઓ. તેને પૂર્વાગ્રહ, પૂર્વકલ્પિત માન્યતાઓ, પક્ષપાત, વૈરભાવ અથવા પોતાનો કોઈ સ્વાર્થ હોતો નથી. તે જાહેર હિતનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. રાજ્ય સિવાય તેનો કોઈ અસીલ કે મતવિસ્તાર હોતો

નથી. તે વ્યક્તિગત નિષ્ઠાથી ઉપર હોય છે. તેની ડ્રિગુણી ભૂમિકા હોતી નથી. કેસના અભિયોજનમાં તેને જાહેર હિતનું સંરક્ષણ કરવાનું હોય છે. જાહેર હિત એ પણ માંગે છે કે દેશના કાયદાઓ, જેમાં સંહિતાનો પણ સમાવેશ થાય છે, હેઠળ આરોપીને પ્રાપ્ત અધિકારોનું ધ્યાન રાખીને, કાર્યવાહી ન્યાયસંગત રીતે ચલાવવામાં આવે. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં અથવા કોઈપણ કિંમતે આરોપીની દોષિત ઠરાવણી પ્રાપ્ત કરવી તેની ફરજનો ભાગ નથી. તેમજ તેની પાસેથી પક્ષપાતી ભૂમિકા ભજવવાની, અથવા આરોપીના પીડનમાં પક્ષકાર બનવાની, અથવા આરોપીને ન્યાય અથવા ન્યાયસંગત સુનાવણીથી વંચિત રાખવા માટે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે સહયોગ આપવાની કલ્પના કરવામાં આવેલી નથી.

સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર :-

૨૮. સંહિતાની કલમ ૨૪ કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકારને, જે નિમણૂક કરાતી વ્યક્તિ ઉપકલમ (૮) માં નિર્ધારિત લાયકાત પૂર્ણ કરતી હોય, તો કોઈપણ કેસના હેતુઓ માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવા અબાધિત સત્તા પ્રદાન કરે છે. એકવાર કોઈ વ્યક્તિને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે, ત્યારે તે કલમ ૨(ચૂ) ના અર્થમાં "જાહેર અભિયોજક" ગણાશે. તેથી, જાહેર અભિયોજકને લાગુ પડતા તમામ નિયમો સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરને પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે.

૨૯. માત્ર એટલા માટે કે કેન્દ્રીય અને રાજ્ય સરકારને કોઈપણ કેસ અથવા કેસોના વર્ગના હેતુસર સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવાની સત્તા

છે, તે સત્તાનો નિયમરૂપે, કોઈ કારણ વિના, યાંત્રિક રીતે ઉપયોગ કરી શકાય નહીં. જાહેર અભિયોજકને બદલી મૂકવા અને તે કેસ માટે અનુભવી વકીલની સહાય મંગાવા માટે કોઈ વાજબી કારણ હોવું આવશ્યક છે. નોંધપોથીમાં એવી પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વનો ખુલાસો થવો જોઈએ, જે આવી નિમણૂકને વાજબી ઠરાવે, તેવા સામગ્રી પર મનન-વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય અને આવી નિમણૂક માટે એવા કારણો નોંધવામાં આવ્યા હોય. કારણો એ સામગ્રી, આ નિર્માણોના આધાર અને વાસ્તવિક નિષ્કર્ષો વચ્ચેની કડીઓ છે. તે આ બાબત પણ દર્શાવે છે કે નિર્ણયકારકનું મન કેવી રીતે સક્રિય અને પ્રેરિત થયું હતું અને હકીકતોના વિચાર તથા પહોંચેલા નિષ્કર્ષો સાથેનો આ તર્કસંગત સંબંધ અને સંકલન એવો હોવો જોઈએ કે તે મનસ્વી, અન્યાયી અને અયોગ્ય ન બને, તેમજ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન ન કરે અથવા અનુચ્છેદ ૨૧ને આઘાત કરતી અન્યાયી પ્રક્રિયા ન બને. જ્યારે વ્યાપક વિવેકાધીન સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવે છે, ત્યારે સરકારએ તે સત્તાનો ઉપયોગ કાયદાના ભાવ અને જાહેર હિતને અનુરૂપ અત્યંત વાજબી રીતે કરવો જોઈએ. ”

૨૦. મારા મત મુજબ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે જાહેર હિત તેની માંગ કરે. આવી નિમણૂકને ન્યાયસંગત ઠેરવતી વિશેષ પરિસ્થિતિઓ હોવી જોઈએ. કોઈપણ કિંમતે દોષસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તે હેતુથી સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરી શકાય નહીં. કે.વી. શિવા રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) માં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે નિરીક્ષણ કર્યું છે તેમ, આ પદને

ખાનગી વેરઝેર કાઢવા માટેના કાયદેસર સાધન તરીકે અધોગતિ પામવા દેવું જોઈએ નહીં. ફરિયાદી અથવા ભોગ બનનારની વિનંતી પર પણ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક થઈ શકે. નિયમરૂપે, આવી વિનંતી સ્વીકારવી અને નિમણૂક કરવી જોઈએ નહીં. આરોપી અને ભોગ બનનાર સમકક્ષ સ્થિતિમાં નથી અને ફોજદારી ઘટના વ્યક્તિગત વેરઝેર માટેનું મંચ નથી. ગુનાને દંડિત કરવા માટે આ મૂળભૂત રીતે રાજ્યની કાર્યવાહી છે. ખાનગી વકીલને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિમવા માટે વિનંતી કરવામાં આવે ત્યારે, સરકારને આ બાબતે સંતોષ થવો જોઈએ કે કેસ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરના સમર્થનને પાત્ર છે અને એવો વ્યક્તિ કેસના પ્રભારી તરીકે નિમાઈ શકે. સરકારનો એવો સંતોષ નોંધ પર રહેલી સામગ્રી પરથી સ્પષ્ટ થતો હોવો જોઈએ અને આવી નિમણૂકના કારણો લેખિતરૂપે નોંધવામાં આવેલાં હોવા જોઈએ, જેથી બાબતમાં પારદર્શિતા રહે અને સરકારને આક્ષેપિત થઈ શકે તેવી કોઈપણ દુર્ભાવના નકારવામાં આવે. આ બાબત વહીવટી કાનૂનના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને સરકાર પર નિષ્પક્ષ, ન્યાયસંગત અને વાજબી રીતે વર્તવાની ફરજ નિર્ધારિત છે. આવા પ્રકારની બાબતોમાં, નિર્ણય સ્વયં કરતાં નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા વધુ મહત્વપૂર્ણ છે. [વિડે: કે.વી. શિવા રેડ્ડી (ઉપરોક્ત).]

૨૧. દીપક મિશ્રા, ન્યાયાધીશ (જેમ કે તે સમયે તેમના લોર્ડશીપ હતા) દ્વારા પૂનમ ચંદ જૈન વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય – ૨૦૦૧ ક્રિમિનલ લો જર્નલ – ૩૧૩૩ માં નોંધ્યા મુજબ, રાજ્ય સરકારનું એવું મત કે ગુનો ઘોર પ્રકૃતિનો છે, તે સ્પેશ્યલ

પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે ન્યાયસંગત અને વાજબી આધાર ગણાવી શકાય તેમ નથી. તેમના લોર્ડશીપે વધુમાં નોંધ્યું હતું કે મીડિયા દ્વારા સર્જાતો તણાવ અને દબાણ પણ આ મુદ્દા સાથે સંબંધિત ગણાવી શકાય તેમ નથી.

૨૨. તે અત્યંત સ્પષ્ટ છે કે તે સમયના માનનીય મંત્રીશ્રીને જે બાબતે પ્રભાવિત કર્યા હતા તે એ હકીકત હતી કે મૃતક એક જાણીતી વ્યક્તિ હતી, ભારતીય જનતા પાર્ટીના સક્રિય કાર્યકર હતા અને પોતાની મતવિસ્તારમાં ખૂબ લોકપ્રિય હતા. જાહેર હિતની માંગ હોય તો કોઈ નિર્ધારિત પ્રકરણમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે ફરિયાદી દ્વારા વિનંતી નિશ્ચિતપણે કરી શકાય. પરંતુ આવી નિમણૂક માટે ફરિયાદીને પોતાની પસંદગીની વ્યક્તિનું નામ સૂચવવાનો અધિકાર રહેશે નહીં. કોઈ પ્રકરણમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવી આવશ્યક છે કે નહીં, અને જો આવશ્યક હોય તો તે રૂપે કોની નિમણૂક કરવી, તે પ્રશ્ન રાજ્યના વિવેકાધિકાર અને વિશેષાધિકારના ક્ષેત્રમાં આવે છે. રાજ્યએ પોતાનો વિવેકાધિકાર ફરિયાદીની પસંદગી સમક્ષ સમર્પિત કરવો નહીં. આ બાબતમાં કરવામાં આવેલ કાર્યવાહી અને તેના અનુસંધાને પહોંચવામાં આવેલા નિષ્કર્ષો, નિમણૂકના હુકમમાંથી જ સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબિત થવા આવશ્યક છે. નોંધફાઈલોમાં રહેલા મૌન અથવા કેટલીક સમર્થક ટિપ્પણીઓ પરથી તેમનું અનુમાન કરી શકાય નહીં. કારણ કે પડકારવામાં આવેલ ઠરાવ સંપૂર્ણપણે કોઈપણ કારણોથી રહિત હતો, તેથી મારી સંતોષાર્થે મૂળ ફાઈલ મંગાવી તેની તપાસ કરવાનો વિકલ્પ સિવાય મારી પાસે અન્ય કોઈ માર્ગ રહ્યો

નહોતો. મૂળ ફાઇલની તપાસ કરતાં મને જે નોંધાયું હતું તેની ચર્ચા હું પહેલેથી જ કરી ચૂક્યો છું.

૨૩. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાએ કલમ ૨૪(૮) હેઠળ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવા માટે રાજ્ય સરકારને સત્તા આપતાં આવી નિમણૂકો કરવા અંગે કોઈ માર્ગદર્શિકા આપી નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત તેમજ અન્ય વિવિધ વડી અદાલતોના નિર્ણયો ની શ્રેણીમાંથી હવે આ બાબત સ્થાપિત થઈ ગઈ છે કે માત્ર ફરિયાદીની માંગણી પરથી સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવી જોઈએ નહીં. આવી નિમણૂકના પરિણામે નિયમિત રીતે નિયુક્ત જાહેર અભિયોજકને બાજુએ કરવાથી અવિશ્વાસની લાગણી ઊભી થાય છે અને તેથી જાહેર અભિયોજક વર્ગ તરીકે નિરોત્સાહિત થાય છે. વધુમાં, અન્ય રીતે પણ તેનો પરિણામ એવો થાય છે કે ફરિયાદીને કોઈપણ કિંમતે આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરાવવા પ્રયત્ન કરવા પ્રોત્સાહન મળે છે. જાહેર અભિયોજકની ભૂમિકા પક્ષ દ્વારા રોકાયેલા વકીલ અથવા અભિભાષકની ભૂમિકાથી ભિન્ન હોય છે. જાહેર અભિયોજકે સમાજના વ્યાપક હિતની સેવા થાય તે માટે ફરિયાદ પક્ષે એકત્રિત કરેલા પુરાવા નિષ્પક્ષપણે અને નિર્લિપ્ત રીતે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા પડે છે. તેને કોઈપણ કિંમતે આરોપીની દોષસિદ્ધિ મેળવવાના દષ્ટિકોણથી કેસ ચલાવવાનો નથી. જાહેર અભિયોજક તરીકેની પોતાની ભૂમિકામાં તે ફોજદારી ન્યાયના સંચાલનમાં રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે; તે સમગ્ર સમાજ માટે અને સમાજની તરફથી હાજર રહે છે, કારણ કે ગુનો

વ્યક્તિ વિરુદ્ધનો નહીં પરંતુ સમગ્ર સમાજ વિરુદ્ધનો અપરાધ માનવામાં આવે છે, જેમાં વ્યક્તિ માત્ર ભોગ બનેલી હોય છે. તેમ છતાં, અદાલતે એ બાબતે સાવચેત રહેવું પડે છે કે ફોજદારી ચકાસણી આરોપી અને ફરિયાદી વચ્ચેની વ્યક્તિગત હરીફાઈમાં રૂપાંતરિત ન થઈ જાય.

૨૪. મને એ હકીકતનું ભાન છે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતામાં તાજેતરના થોડાક સુધારાઓ દ્વારા વિધાનમંડળે ગુનાના પીડિતના અસરકારક સંરક્ષણ અને ભાગીદારી માટે જોગવાઈઓ કરવી યોગ્ય માની છે, પરંતુ ફોજદારી વિચારણાના તબક્કે નહીં. જો આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે, તો વધુમાં વધુ મૂળ માહિતીદાતાને નિર્દોષ છૂટકારા સામે અપીલ દાખલ કરવાનો અધિકાર મળે છે, જ્યારે અન્યથા ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૩૭૮ હેઠળ આવા નિર્દોષ છૂટકારાના હુકમ વિરુદ્ધ અપીલ દાખલ કરવાનો અધિકાર માત્ર રાજ્યને જ છે. આવા પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અદાલતે આપેલ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકની માન્યતા તપાસવી જોઈએ. હું ફરી એકવાર દોહરાવું છું કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માત્ર અત્યંત વિશેષ અને દૃઢ કારણોસર જ થઈ શકે. સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર દ્વારા વિચારણું ચલાવવા માટે મને આવા કોઈ દૃઢ કે વિશેષ કારણો જણાતા નથી. ઉદાહરણ તરીકે માનીએ કે આ જ આરોપી વ્યક્તિઓએ કોઈ ગરીબ માણસની, જે એક વિધવા માતાનો પુત્ર હોય અને રાજ્ય સરકાર સુધી પહોંચવા સક્ષમ ન હોય, એવી વ્યક્તિની હત્યા કરી હોત, તો શું આવી

પરિસ્થિતિમાં રાજ્ય સરકારે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવી યોગ્ય માની હોત? માત્ર એટલા માટે કે ફરિયાદી રાજ્ય સરકાર સુધી પહોંચવાની અને પૂરતી પ્રભાવશાળી રીતે સંબંધિત વિભાગના મંત્રીને મનાવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, નિમણૂક નિયમિત રીતે થવી જોઈએ નહીં. ક્ષણમાત્ર માટે હું એમ માની લઉં કે આરોપી વ્યક્તિઓ કટ્ટર અપરાધીઓ છે, તેઓ સમાજ માટે ઉપદ્રવરૂપ છે, તો પણ શું માત્ર આવા આધારોથી સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવા પૂરતું માનવામાં આવે? મારા મત મુજબ તેનો જવાબ નકારાત્મક જ હોવો જોઈએ. રાજ્ય સરકારને જે બાબતે પ્રભાવિત કર્યું જણાય છે તે આ નહીં કે આરોપી વ્યક્તિઓ કટ્ટર અપરાધીઓ છે અને તેમણે ભયાનક ગુનો કર્યો છે, પરંતુ સરકારને જે બાબતે પ્રભાવિત કર્યું છે તે એ હકીકત છે કે મૃતક બહુ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ હતો. રાજ્ય સરકાર માટે તેની પ્રજા તમામ સમાન છે. ગરીબ પીડિત અને સમૃદ્ધ પીડિત વચ્ચે કોઈ ભેદભાવ હોવો જોઈએ નહીં. બધા પીડિતો સમાન છે અને બધા ગુનાઓ સમાજ વિરુદ્ધ છે.

રપ. હું રાજસ્થાન વડી અદાલતના માધો સિંહ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૨૦૦૨ ક્રિમિનલ લૉ જર્નલ ૧૬૯૪ ના કેસમાં આપેલ નિર્ણયને લાભદાયક રીતે ઉદ્ધૃત કરી શકું છું. અદાલતે, બી.એસ. ચૌહાણ, ન્યાયાધીશ (ત્યારે તેઓ લૉર્ડશીપ હતા) દ્વારા, નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા:—

“૨૮. આથી, ઉપરોક્તમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ગુનો હંમેશા સમાજ/રાજ્ય વિરુદ્ધ આચરવામાં આવે છે, ભલે વ્યક્તિ પીડિત હોય, રાજ્ય પર જ તપાસ

કરવાની અને તપાસ તથા વિચારણાનો બોજ વહન કરવાની એકમાત્ર જવાબદારી આવે છે, અને આર્થિક બોજ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે ફરિયાદી પર ખસેડી શકાય નહીં.

૨૯. વર્તમાન પ્રકરણમાં ઉપરોક્ત કાનૂની સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં વિચારણા કરવી આવશ્યક છે. રાજ્ય પાસેથી મૂળ અભિલેખ મંગાવવામાં આવ્યા છે અને તે પરથી જણાય છે કે એક શ્રી રઘુનાથ સિંહ દ્વારા ૧૮૨૦૦૧ના રોજ અરજી કરવામાં આવી હતી કે તેમના ભાઈની ૧૦૫૨૦૧૦ના રોજ આરોપી નરપત સિંહ અને સવાલ સિંહ દ્વારા હત્યા કરવામાં આવી હતી અને સામાવાળા નં.૩ શ્રી જે. એસ. ચૌધરીને અતિરિક્ત જાહેર અભિયોજક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે. અદાલતમાં નિયુક્ત જાહેર અભિયોજક અદાલતમાં બાકી રહેલા કાર્યમાં વ્યસ્ત છે અને તેથી વિચારણામાં અનાવશ્યક વિલંબ થવાની શક્યતા છે. અરજીમાં આગળ એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે જો શ્રી જે.

એસ. ચૌધરી, સામાવાળા ક્રમાંક ૩, ને વધારાના જાહેર અભિયોજક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, અને અરજદાર ખર્ચ વહન કરશે. કાયદા સચિવને અરજી કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં એ જ દિવસે, એટલે કે ૧૮૨૦૦૧ના રોજ, માનનીય કાયદા મંત્રીએ એવો હુકમ કર્યો કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટેની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે. ઉક્ત હુકમના અનુસરણમાં, ૧૩ – ૯૨૦૦૧ના રોજ નિમણૂકપત્ર જારી કરવામાં આવ્યું છે. નોંધપોથી પર એવું દર્શાવતું કંઈ નથી કે કાયદા સચિવે પોતાના મગજનો ઉપયોગ કર્યો હતો અથવા

કોઈ સત્તાધિકારીએ કોઈ કારણ નોંધ્યું હતું, જે દર્શાવે કે ઉક્ત અરજી પર વિચાર કરતી વખતે મનન કરવામાં આવ્યું હતું. શ્રી આર. એલ. જાંગીડ, વિદ્વાન વધારાના એડવોકેટ જનરલે નિષ્પક્ષપણે સ્વીકાર્યું છે કે વધારાના જાહેર અભિયોજકની નિમણૂક કરવા માટે માર્ગદર્શિકા ઉપલબ્ધ કરાવવા અંગે કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા કોઈ પરિપત્ર/નીતિગત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો નથી.

૩૦. આ રીતે, ઉપરોક્ત બાબતોના પ્રકાશમાં, નીચેના અનિવાર્ય નિષ્કર્ષો પર પહોંચવામાં આવે છે:

(૧) રાજ્યએ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરતી નીતિગત નિર્ણય ક્યારેય લીધો ન હતો;

(૨) અરજી ફરિયાદી દ્વારા કાયદા સચિવના નામે તા. ૧લી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૧ના રોજ રજૂ કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, માનનીય કાયદા પ્રધાને તે જ તારીખે એટલે કે ૧-૮-૨૦૦૧ના રોજ ઉક્ત અરજી મંજૂર કરવા તથા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવા હુકમ કર્યો હતો. આ હુકમ માત્ર એક જ વાક્યમાં પૂર્ણ થાય છે;

(૩) માનનીય મંત્રીએ પસાર કરેલા ઉક્ત હુકમના અનુસંધાને, સામાવાળા ક્રમાંક ૩ ને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત કરવાનો વિવાદિત હુકમ ૧૩-૮-૨૦૦૧ના રોજ કરવામાં આવ્યો છે.

(૪) હાલના મામલામાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરતાં સમયે કોઈપણ સત્તાધિકારી દ્વારા કોઈ કારણો નોંધવામાં આવ્યા નથી;

(૫) નિમણૂક કરતી વખતે કોઈ કાયદેસર સત્તાધિકારીએ પોતાનું મનન કર્યું હતું કે કેમ તે દર્શાવવા માટે નોંધપોથી પર કંઈપણ ઉપલબ્ધ નથી.

(૬) અરજીનો કચેરીમાં નિકાલ કરવામાં આવ્યો નથી અને એવું જણાય છે કે તે માનનીય મંત્રીને સુપરત કરવામાં આવી છે.

(૭) અરજામાં લેવામાં આવેલા આધાર અંગે કોઈપણ પ્રકારની તપાસ કરવામાં આવી નહોતી, તેમજ કોઈ અન્ય કચેરી/સત્તાધિકારી પાસેથી કોઈ ટિપ્પણીઓ પણ માંગવામાં આવી નથી.

(૮) અરજીને અયોગ્ય ઉતાવળમાં મંજૂર કરવામાં આવી છે.

૩૧. ઉપર સમજાવ્યા મુજબનો સ્થિર થયેલો કાનૂની સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં લેતા, જાહેર અભિયોજકની નિમણૂક ફરિયાદીની અરજી પર આપોઆપ થઈ શકતી નથી. સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરીને સામાન્ય નિયમથી શા માટે વિરોધ કરવામાં આવે છે તે બાબતે વિશેષ કારણો હોવા જોઈએ અને તે કારણો લેખિતમાં નોંધવામાં આવવા જોઈએ. અરજીનું સત્તાધિકારી દ્વારા યોગ્ય રીતે પરીક્ષણ થવું જોઈએ અને નોંધ પર રહેલી સામગ્રીના આધારે સંતોષ પામ્યા પછી જ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરી શકાય. મનન-વિચાર કર્યા વિના જો કોઈ હુકમ પસાર કરવામાં આવે તો તે મનમાની સમાન બની શકે.

આવી નિમણૂક માત્ર અને માત્ર ત્યારે જ કરી શકાય જ્યારે જાહેર હિત તેવી માંગ કરે.

૩૨. વહીવટી બાબતોમાં પણ રાજ્યની "કાર્યવાહી કારણોથી માર્ગદર્શિત હોવી આવશ્યક છે" કારણ કે "કારણવિહિન કાર્યવાહી મનસ્વી હોય છે" — આ સ્થિતિ થયેલા કાનૂની સિદ્ધાંત અંગે કોઈ વિવાદ રહી શકતો નથી. સત્તાધિકારીને કોઈ અસંગત અથવા અતાર્કિક પરિબળને વિચારણામાં લેવાની અથવા પોતાના નિર્ણયમાં મનસ્વી દેખાવાની પરવાનગી નથી. "ન્યાયસંગત રીતે વર્તવાની ફરજ" બંધારણની કલમો ૧૪ અને ૨૧ હેઠળ કલ્પિત ન્યાયસંગત પ્રક્રિયાનો ભાગ છે. રાજ્યની દરેક કાર્યવાહીને લોકહિતથી પ્રેરિત અને માર્ગદર્શિત થવી આવશ્યક છે. (જુઓ કુ. શ્રીલેખા વિધાર્થી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૫૩૭; લાઈફ ઇન્શ્યોરન્સ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. કન્ઝ્યુમર એજ્યુકેશન એન્ડ રિસર્ચ સેન્ટર, (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૪૮૨ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૫ એસ.સી. ૧૮૧૧); મહેશ ચંદ વિ. રિજનલ મેનેજર, યુ. પી. ફાઇનાન્શિયલ કોર્પોરેશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૯૩૫; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એમ. એલ. કપૂર, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૮૭ અને સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ વિ. અતુલ કૃષ્ણ શૌ, ૧૯૯૧ સપ્લિ. (૧) એસ.સી.સી. ૪૧૪ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૨૨૦૫).

૩૩. એસ. એન. મુખરજી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૧૯૮૪ : (૧૯૯૦ ક્રિ. એલ.જે. ૨૧૪૮) માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે

કે પ્રાકૃતિક ન્યાયના નિયમોના આધારભૂત હેતુ ન્યાયભંગને રોકવાનો અને ન્યાયસંસ્થામાં ન્યાયસંગતતા સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના વિસ્તરતા પરિપ્રેક્ષ્યમાં કારણો નોંધવાની આવશ્યકતા સમાવિષ્ટ થાય છે, કારણ કે તેને પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોમાંથી એક તરીકે માનવામાં આવે છે નહીં, અને ઉપરોક્ત કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં કારણો નોંધવાની આવશ્યકતા સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક સંકેત દ્વારા મુક્ત કરવામાં આવી હોય તેવા કેસોને બાદ કરતાં, સત્તાધિકારીએ પોતાના નિર્ણય માટે કારણો નોંધવા જ પડશે.

૩૪. કૃષ્ણ સ્વામી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૧૪૦૭ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે "કારણો એ ઉપલબ્ધ સામગ્રી, આ નિર્માણોનો આધાર અને વાસ્તવિક નિષ્કર્ષો વચ્ચેની કડીઓ છે. તેઓ એ પણ દર્શાવે છે કે નિર્ણયકર્તાનું મન કેવી રીતે સક્રિય થયું અને પ્રેરિત થયું, અને વિચારેલ તથ્યો તથા પ્રાપ્ત થયેલા નિષ્કર્ષ સાથે તેનો તર્કસંગત સંબંધ અને સંકલન શું હતું. અન્યથા, તે મનસ્વી, અયોગ્ય અને અન્યાયી બની શકે, અનુચ્છેદ ૧૪નો ભંગ કરી શકે અથવા અનુચ્છેદ ૨૧ને આઘાત પહોંચાડતી અયોગ્ય પ્રક્રિયા બની શકે."

૩૫. આવો જ દૃષ્ટિકોણ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એલ. કે. રત્ના અને અન્ય, (૧૯૮૬) ૪ એસ.સી.સી. ૫૩૭; તથા બોર્ડ ઓફ ટ્રસ્ટીઝ ઓફ ધ પોર્ટ ઓફ બોમ્બે વિ.

દિલીપકુમાર રાઘવેન્દ્રનાથ ગોવર્ધનનાથ નાડકર્ણી, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ એસ.સી. ૧૦૯ માં અપનાવ્યો હતો. આવો જ દષ્ટિકોણ આ અદાલતે રમેશ્વરી દેવી મેવારા વિ. સ્ટેટ ઑફ રાજસ્થાન, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ રાજ. ૪૭ માં અપનાવ્યો હતો. વસંત ડી. ભાવસાર વિ. બાર કાઉન્સિલ ઑફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૯) ૧ એસ.સી.સી. ૪૫ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કોઈ સત્તાધિકારીએ એવો વક્તવ્યાત્મક અને કારણસભર હુકમ પસાર કરવો ફરજિયાત છે, જેમાં તે જે સામગ્રીના આધારે પોતાના નિષ્કર્ષો પર પહોંચ્યો હોય તે દર્શાવવામાં આવી હોય.

૩૬. ચરણ સિંહ વિ. હીલિંગ ટચ હોસ્પિટલ, (૨૦૦૦) ૭ એસ.સી.સી. ૬૬૮ : (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૩૧૩૮), માં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે કારણો આપવાની ફરજ સત્તાના પ્રયોગમાં અંતર્નિહિત છે. અદાલતે વધુમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું : "કારણો આપવાની ફરજ માત્ર સ્પષ્ટતા જ લાવતી નથી, પરંતુ તે મનમાનીની શક્યતાને દૂર કરે છે, અથવા કોઈ પણ સ્થિતિમાં તેને ઓછી કરે છે, અને ઉચ્ચતર મંચ તે કારણોની યોગ્યતાની કસોટી કરી શકે છે."

૩૭. મનનો વિનિયોગ કર્યા વિના હુકમ પસાર કરવો, સદૈવ સત્તાનો મનસ્વી રીતે ઉપયોગ ગણવામાં આવ્યો છે અને એવી સ્થિતિમાં, તે હુકમ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ ના વ્યાપમાં આવે છે અને રદ કરવામાં આવવા પાત્ર બને છે. (જુઓ સટપાલ વિ. સ્ટેટ ઑફ હરિયાણા, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી.

૧૭૦૨ : (૨૦૦૦ કિ. એલ.જે. ૨૨૯૭); શ્રી દામોદર કલવૈભવ એજ્યુકેશન સોસાયટી વિ. ડિરેક્ટર ઑફ એજ્યુકેશન, ગોવા, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૨૪૮૯; મોહન વહી વિ. સી.આઈ.ટી., (૨૦૦૧) ૪ એસ.સી.સી. ૩૬૨ : (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૩૯૦૬) અને સ્ટીલ ઓથોરિટી ઑફ ઇન્ડિયા લિ. વિ. નેશનલ યુનિયન, પોર્ટરફ્રન્ટ વર્ક્સ, (૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૧ : એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૩૫૨૭).

૩૮. ટેન્ડન બ્રધર્સ વિ. સ્ટેટ ઑફ વેસ્ટ બંગાળ, (૨૦૦૧) ૫ એસીસી ૬૬૪ : (એઆઈઆર ૨૦૦૧ એસસી ૧૮૬૬) માં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે જો હુકમ અયોગ્ય હોય અને કાયદા અનુસાર પસાર કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો સમતા, સદ્ધિવેક અને ન્યાયની માંગ છે કે તેવી કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે ન્યાયિક સત્તાનો ઉપયોગ કરવામા આવે.

૩૯. સર્વોચ્ચ અદાલતે રામ ચંદ વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૪) ૧ એસ.સી.સી. ૪૪ : (૧૯૯૩ એ.આઈ.આર. એસ.સી.૬૫૯૫. ૩૪૭૯), માં નોંધ્યું હતું કે સત્તાનો ઉપયોગ અધિનિયમની જોગવાઈઓની ભાવનાના વિરુદ્ધ ન થવો જોઈએ, અન્યથા તે મનમાની તરફ દોરી જશે.

૪૦. દાઈ-ઈથી કારકારિયા લિ. વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૧૭૪૧ અને કન્ઝ્યુમર્સ એક્શન ગ્રુપ (ઉપરોક્ત) તથા પ્રવીણ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઑફ પંજાબ, (૨૦૦૦) ૮ એસ.સી.સી. ૬૩૩ : (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૧૫૨) માં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યાં

કાનૂની સત્તાધિકારીને અત્યંત વ્યાપક વિવેકાધીન સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી હોય, ત્યાં તે સત્તાધિકારીએ પોતાના અધિકારનો ઉપયોગ અધિનિયમની ભાવના અનુસાર અને જાહેર હિતમાં અત્યંત વાજબી રીતે કરવો જોઈએ.

૪૧. એસ. રમણાથન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૦૧) ૨ એસીસી ૧૧૮ : (૨૦૦૦ એઆઈઆર એસીસીડબલ્યુ ૪૫૪૯) અને તારલોચન દેવ શર્મા વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૦૧) ૬ એસીસી ૨૬૦ : (એઆઈઆર ૨૦૦૧ એસસી ૨૫૨૪) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ કાયદેસર સત્તાધિકારીને નિશ્ચિત વિવેકાધીન સત્તા સોંપવામાં આવે છે, ત્યારે તે સત્તા કાયદાની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવા તથા કાયદાકીય જોગવાઈઓ અને પક્ષકારોના અધિકારોને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય હુકમ પસાર કરવાની ફરજ સાથે સંકળાયેલી હોય છે.

૪૨. કમિશનર ઓફ પોલીસ વિ. ગોરધનદાસ ભાનજી, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૧૬ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું : "જાહેર સત્તાધિકારીને તેમની પાસે નિહિત કરાયેલ સત્તા સાથે મનસ્વી રીતે રમખાણ કરવાની છૂટ નથી..... આ પ્રકારની સક્ષમકારી સત્તા, જે જાહેર કારણોસર અને જાહેર હિત માટે પ્રદાન કરવામાં આવી હોય, તે અમારા મત મુજબ, પરિસ્થિતિઓ તેવી માંગ કરતી હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ સાથે સંકળાયેલી છે. આ એવી ફરજ છે કે જેને ટાળી શકાય નહીં કે મુલતવી રાખી શકાય નહીં, તેમજ તેમાંથી બચી પણ શકાય નહીં; તેની કામગીરી કરાવવી બાધ્ય કરી શકાય છે."

૪૩. ગોરધનદાસ (ઉપરોક્ત) ના મામલાનો નિર્ણય કરતી વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના જુલિયસ વિ. લોર્ડ બિશપ ઓફ ઓક્સફર્ડ, (૧૮૮૦) ૫ એસી ૨૧૪ ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:—

“જે કાર્ય કરવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી હોય તેની પ્રકૃતિમાં, જે હેતુ માટે તે કાર્ય કરવાનું હોય તે હેતુમાં, અથવા જે વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના હિત માટે તે સત્તાનો ઉપયોગ થવાનો હોય તેમના હકમાં, એવું કંઈક હોઈ શકે છે કે જે સત્તાને ફરજ સાથે સંકળે અને જે વ્યક્તિમાં તે સત્તા નિહિત કરવામાં આવી હોય તેને, જ્યારે તે માટે આવાહન કરવામાં આવે ત્યારે, તે સત્તાનો ઉપયોગ કરવો તેની ફરજ બની જાય.”

૪૪. લોકમત ન્યૂઝપેપર્સ પ્રા. લિ. વિ. શંકર પ્રસાદ, (૧૯૯૬) ૬ એસ.સી.સી. ૨૭૫ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૨૪૨૩) માં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કાનૂની સત્તાધિકારીએ અતિશય ઉતાવળમાં હુકમ પસાર કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે તે અનિવાર્ય રીતે અન્યાયી અને અયોગ્ય બની શકે છે.

૪૫. તેથી, ઉપરોક્ત કાયદાની સ્થિર થયેલી વિધિ-સ્થિતિઓના પ્રકાશમાં, આક્ષેપિત હુકમ ન્યાયિક તપાસણી સામે ટકી શકતો નથી. નોંધ પર એવું દર્શાવતું કશું જ નથી કે કોઈ સત્તાધિકારીએ પોતાનું મન મૂલવ્યું હતું. અરજી રજૂ કરવામાં આવેલી એ જ તારીખે માનનીય મંત્રીએ હુકમ પાસ કર્યો હોઈ શકે કે નહીં

તે પણ શંકાસ્પદ છે, ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અરજી માનનીય મંત્રીને નહીં પરંતુ કાનૂન સચિવને કરવામાં આવી હતી. હુકમ માનનીય મંત્રીએ કર્યો હોઈ શકે કે કાનૂન સચિવે કર્યો હોઈ શકે, તે બાબત પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવી નથી. માનીએ કે માનનીય મંત્રી હુકમ કરવાની સત્તા ધરાવતા હતા, તો પણ અરજી કાયદા વિભાગ દ્વારા પ્રક્રિયા કર્યા પછી યોગ્ય માધ્યમથી તેમની સમક્ષ પહોંચવી જોઈતી હતી. અરજીમાં લેવામાં આવેલા આધાર વિશે કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કોઈ ટિપ્પણી/નોંધ મંગાવવામાં આવી નથી અને કોઈ તપાસ પણ કરવામાં આવી નથી. તેથી, આ કાયદેસર સત્તાધિકારી દ્વારા મનનો ઉપયોગ ન કરાયેલ હોવાનો આ સ્પષ્ટ મામલો છે. જણાવેલ સત્તાધિકારીએ એવો હુકમ કરતી વખતે તેમાં સામેલ જાહેર હિત શું હતું અને કેસની એવી કઈ વિશેષતાઓ હતી કે જેણે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક જરૂરી બનાવી, તે અંગે કોઈ કારણ નોંધવું યોગ્ય ગણ્યું નથી.

૨૬. હવે હું તે કેસ કાયદાનો વિચાર કરી શકું છું, જેના ઉપર રાજ્ય સરકાર તથા સામાવાળા નં.૨ – મૂળ જાણકાર દ્વારા પ્રબળ નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર (ઉપરોક્ત) માં, સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર દ્વારા દાખલ કરાયેલ ક્રિમિનલ અપીલમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"૨. આ અપીલમાં પડકાર બોમ્બે વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા વર્તમાન સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા દાખલ કરાયેલ રિટ અરજીએ મંજૂર કરેલા ચુકાદાને છે. વડી અદાલત સમક્ષની રિટ અરજીએ સાંગલી જિલ્લામાં ઈસ્લામપુર

સ્થિત સત્ર અદાલત સમક્ષ બાકી રહેલ સત્ર કેસ નં. ૪૧ ઓફ ૨૦૦૬ના સંચાલન માટે વર્તમાન સામાવાળા નં. ૩ની વિશેષ સરકારી વકીલ તરીકે થયેલી નિમણૂકને પડકારવામાં આવી હતી. સામાવાળા નં. ૧ની મૂળભૂત ફરિયાદ એ હતી કે સામાવાળા નં. ૩ની વિશેષ સરકારી વકીલ તરીકેની નિમણૂક ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૨૪(૮) (સંક્ષેપમાં "સંહિતા") અને સરકારના કાનૂની કારોબારના સંચાલન માટેના નિયમો, ૧૯૮૪ના નિયમ ૨૨ (સંક્ષેપમાં "નિયમો")ની યોજના વિરુદ્ધ હતી. સામાવાળા નં. ૧નો એવો પણ અભિપ્રાય હતો કે મુકુલ દલાઈ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, ૧૯૮૮ (૩) એસ.સી.સી. ૧૪૪માં આ અદાલતે વ્યક્ત કરેલ દષ્ટિકોણને નિમણૂક કરતી વખતે ધ્યાનમાં લેવાયો નહોતો. સામાવાળા નં. ૩ની નિમણૂક, એવું જણાય છે કે, પીડિતના ભાઈ અને પુત્ર દ્વારા દાખલ કરાયેલી અરજીના આધારે કરવામાં આવી હતી. આ એવો કેસ હતો જેમાં બે વ્યક્તિઓની હત્યા કરવામાં આવી હતી. અનેક આરોપીઓ વિરુદ્ધ નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી ચાલી રહી છે. પ્રારંભમાં સામાવાળા નં. ૧એ એ જાહેર કર્યું નહોતું કે તે આરોપીઓમાંથી એકનો સગો છે, પરંતુ પછીથી વડી અદાલત સમક્ષ મામલાની સુનાવણી દરમિયાન એ હકીકત બહાર આવી. ત્યારબાદ સામાવાળા નં. ૧એ એવો અભિગમ અપનાવ્યો કે તે એક સામાજિક કાર્યકર છે અને વિશાળ જાહેર હિતમાં આ રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે. રાજ્યએ અનેક આધાર પર અરજીનો વિરોધ કર્યો: મુખ્યત્વે એવું દર્શાવીને કે કારોબારી, વહીવટી અને અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યવાહી અંગેની ન્યાયિક સમીક્ષાની વ્યાપ્તિ અત્યંત મર્યાદિત છે અને આ એવો કેસ નથી જેમાં

કોઈ હસ્તક્ષેપ આવશ્યક બને. વડી અદાલતના આક્ષેપિત હુકમ પરથી એવું જણાય છે કે મૂળ ફાઈલ મંગાવવામાં આવી હતી અને જાણે લેવાયેલા નિર્ણય વિરુદ્ધ અપીલ સાંભળવામાં આવી રહી હોય તેમ તેની તપાસ કરવામાં આવી હતી. ન્યાયિક સમીક્ષાની વ્યાપ્તિ આ અદાલતે અનેક કેસોમાં પરખી છે. સતત એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તાનો હેતુ દેખરેખની ભૂમિકા સ્વીકારવાનો અથવા સર્વવ્યાપક સત્તાધિકારીનું આવરણ ધારણ કરવાનો નથી. આ સત્તાનો હેતુ કાયદાના શાસન હેઠળના શાસનની સમીક્ષા કરવાનો પણ નથી, અને અદાલતો રાજ્યના અન્ય અંગો માટે સર્વોચ્ચ કાયદા દ્વારા વિશેષરૂપે અનામત રાખવામાં આવેલા ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશ કરતી નથી. માત્ર ખોટો નિર્ણય, તેનાથી વધુ કંઈ વિના, મોટા ભાગના કેસોમાં ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તાને આકર્ષવા માટે પૂરતો નહીં બને. અદાલતને સોંપાયેલ દેખરેખ અધિકારક્ષેત્ર એટલી મર્યાદામાં છે કે સંબંધિત સત્તાધિકારી પોતાની સત્તાની મર્યાદાઓની અંદર કાર્ય કરે છે કે નહીં અને તેના નિર્ણયો ન્યાયવિજ્ઞતા પેદા કરતા નથી તેની ખાતરી કરી શકાય.

૩. અદાલતોને શાસનના કર્તવ્યો અને કાર્યો હાથ ધરવા માટે કહેવામાં આવી શકતી નથી. અદાલતોને સામાન્ય રીતે રાજ્યના નીતિગત નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલત નિર્ણયની મૂળ ગુણવત્તા કરતાં નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા અંગે વધુ ચિંતિત રહે છે.

૪. હાલના કેસમાં, પીડિતાના નજીકના સગાઓ દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજીના આધારે વિવિધ સ્તરે નિર્ણયો લેવામાં આવ્યા છે. રેકૉર્ડમાંથી છૂટક વાક્યો ઉઠાવીને મનના યોગ્ય પ્રયોગનો અભાવ હતો એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો વડી અદાલત માટે ન્યાયસંગત ન હતો. કોઈપણ સ્થિતિમાં, કાર્યવાહી ચલાવવા માટે વિશેષ જાહેર ફરિયાદીની નિમણૂક કરવાથી આરોપીને કોઈ રીતે પૂર્વાગ્રહ થતો નથી. તે દષ્ટિએ, વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલ રિટ અરજી સંપૂર્ણપણે ભ્રાંતિજનક હતી. વડી અદાલતનો પડકારાયેલ ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે. કારણ કે નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી અટકેલી હોવાનું જણાય છે, તેથી અમે દિશાનિર્દેશ આપીએ છીએ કે નીચલી અદાલત શક્ય તેવા તમામ પ્રયાસો કરે જેથી કેસની સુનાવણી ત્વરિત પૂર્ણ થાય અને કોઈપણ સંજોગોમાં ઑક્ટોબર, ૨૦૦૮ના અંત સુધીમાં પૂર્ણ થાય. તે મુજબ, અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.”

૨૭. સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નોંધાયેલા અવલોકનોનું સાદું વાંચન સ્પષ્ટ કરે છે કે સામાન્ય રીતે અદાલતે રાજ્યના નીતિગત નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. તેમ છતાં, મારા મત મુજબ સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો એવો અર્થ કાઢવો જોઈએ નહીં કે તે કાનૂનનો એક સર્વથા નિરપવાદ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરે છે કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકને આરોપીના હુકમે પડકારી શકાય નહિ. તે કેસના તથ્યોમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું અવલોકન કરવું યોગ્ય માન્યું હતું કે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની વ્યાપ્તિ ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલતે દેખરેખી ભૂમિકા સ્વીકારવી જોઈએ નહીં અને

તેથી માત્ર ખોટો નિર્ણય, અન્ય કંઈ વધારાનું ન હોય તો, ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાને આકર્ષવા માટે પૂરતો ગણાશે નહીં. સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા કાનૂની સિદ્ધાંતને હું નમ્રતાપૂર્વક સ્વીકારું છું, પરંતુ મારા મત મુજબ હાલના કેસના તથ્યોએ મને એવો અભિપ્રાય સ્વીકારવા પ્રેરિત કર્યો છે કે હાથ ઉપરનો આ કેસ એવો છે જેમાં હસ્તક્ષેપ ન્યાયસંગત છે.

૨૮. લાલજી ઉર્ફે લાલો (સુપ્રા.) માં આ અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે જ્યાં સુધી સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકથી આરોપીને પૂર્વગ્રહ અથવા હાનિ પહોંચી હોવાનું દર્શાવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી આરોપીને તેવી નિમણૂક અંગે કોઈ કહેવું/વાંધો ઉઠાવવાનો હક નથી. માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે નીચે મુજબના નિરીક્ષણો કર્યા હતા, જે હું નીચે મુજબ ઉદ્ધૃત કરી શકું છું:—

૧૫. જે રજૂઆત કરવામાં આવી છે તે મુખ્યત્વે હાલના અરજદાર, જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનાના આરોપનો સામનો કરતો આરોપી છે, તેની બાબતમાં ચલાવવામાં આવનાર વિચારણા માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક પર કેન્દ્રિત છે. ન્યાયસંગત વિચારણાની સંકલ્પના અથવા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરતી વખતે સરકારની મનમાની અંગે સંદર્ભ આપીને કરવામાં આવેલી રજૂઆતનો કોઈ આધાર કે પાયો નથી. ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રમાં ક્યાંય પણ એવો કોઈ વિશેષાધિકાર કે અધિકાર માન્ય કરવામાં આવ્યો નથી કે અભિયોજકની નિમણૂક આરોપીને ગમે તે પ્રમાણે

થવી જોઈએ; અર્થાત્, જો વિચારણાને અસરકારક રીતે ચલાવવા માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવામાં આવે, તો આરોપીના અધિકારો પર તેની કેવી અસર પડે છે, અથવા તેનો ન્યાયસંગત વિચારણાની સંકલ્પના સાથે કોઈ સંબંધ નથી. એ સમજાતું નથી કે આરોપીના કોઈ અધિકારને, તો દૂરની વાત, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળના કોઈ મૂળભૂત અધિકારને અસર પામી હોવાનું કેવી રીતે કહી શકાય. હકીકતમાં તો આરોપીને કોઈ અન્યાયકારક હાનિ પહોંચી હોવાનું કહી શકાય તેમ નથી. તેના વિપરીત, જો આવી પ્રાર્થના અથવા વિનંતી મંજૂર કરવામાં આવે, તો તે ન્યાયની વિપરીત પરિસ્થિતિ ઊભી કરે, કારણ કે જે વ્યક્તિ આરોપી તરીકે આરોપનો સામનો કરી રહી છે તેને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકના મુદ્દે કહેવાનો અધિકાર મળશે, જે પરોક્ષ રીતે એ સૂચવે છે કે તેને હસ્તક્ષેપ કરવાનો અધિકાર છે જેથી અસરકારક વિચારણા ન ચાલે અને તેના પરિણામે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારાનો લાભ મળે; જો આરોપીના અધિકારને આ પ્રકારેથી વિસ્તૃત કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે તો તે કાયદાના શાસનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતના સંપૂર્ણ વિરોધમાં અને ન્યાયની ઉપહાસરૂપ બની રહેશે. તેના વિપરીત, ચુકાદાઓની શ્રેણીમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ન્યાયસંગત વિચારણાનો અર્થ અને નિર્દોષ છૂટકારાને પીડિતના સ્વતંત્ર અધિકાર અથવા સમગ્ર સમાજના સામૂહિક અધિકારોને ધ્યાનમાં રાખીને સંદર્ભિત કર્યા છે. તેથી, જો કાયદાનો શાસન જાળવવો અને ટકાવી રાખવો હોય, તો આરોપીના અધિકારોનું સંતુલન પીડિત તથા સામાન્ય રીતે સમાજના અનુરૂપ અધિકારો સાથે પણ જાળવવું જરૂરી છે.

અમારી ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં વિચારણા ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા મુજબ ચલાવવામાં આવે છે, જે એક સંપૂર્ણ સંહિતા છે અને જે દરેક તબક્કે ન્યાયસંગત વિચારણા કેવી રીતે કરવામાં આવશે તેની રીત નિર્ધારિત કરે છે તથા તેમાં આરોપીની ફરિયાદ તેમજ તેના હિત બંનેનું ધ્યાન રાખવામાં આવે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૪(૮) ની જોગવાઈઓના બળે સરકારને આવા સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવાની સત્તા આપે છે, ત્યારે આરોપીને કેવી રીતે અન્યાયકારક હાનિ થાય છે તે દર્શાવ્યા વિના મનમાની અથવા કહેવાતી ન્યાયસંગત વિચારણા અંગેના આક્ષેપો કે આક્ષેપાત્મક નિવેદનો કરીને આ જોગવાઈનો એવો અર્થઘટન કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. જ્યારે આરોપીને કોઈ અન્યાયકારક હાનિ પહોંચી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી, ત્યારે તેને અભિયોજકની નિમણૂકના મુદ્દે કંઈ કહેવાનો અધિકાર હોઈ શકે નહીં. રાજ્ય પર તો વળી એવી ફરજ છે કે તે ગુનો કર્યો હોવાનો આરોપ ધરાવતા વ્યક્તિઓ સામે કાર્યવાહી ચલાવે અને અભિયોજન કરે જેથી કાયદાનો શાસન જળવાઈ રહે અને જાહેર હિતમાં લોકોનો વિશ્વાસ જાળવવા દોષિતોને દંડિત કરવામાં આવે. તેથી, જાહેર હિતમાં તેમજ ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીના હિતમાં પણ એ જરૂરી છે કે વિચારણા અસરકારક રીતે ચલાવવામાં આવે, અને કેસની હકીકતોને આધારે જો સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવામાં આવે તો તે અરજદાર જેવા આરોપીના કોઈપણ અધિકારના ભંગ સમાન ગણાતું નથી, અને માત્ર આવી કાર્યવાહી દ્વારા તે એવો કોઈ વિશેષાધિકાર દાવો કરી શકતો

નથી કે ભલે આવશ્યકતા હોય તોય સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર દ્વારા અસરકારક રજૂઆત વિના અભિયોજન, કેસ અથવા વિચારણા તેની ઈચ્છા મુજબ ચલાવવામાં આવે. સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરતી વખતે, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નાણાવટીએ ઉદ્દેખિત ચુકાદાઓમાં જે બાબતો વિચારવામાં આવી છે, તે હકીકતમાં નિમણૂક માટેની પાત્રતા અને શરતો તથા નિયમોને લગતી છે, અને સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક ન્યાયસંગત વિચારણાની સંકલ્પનાના વિરુદ્ધ છે એવા આરોપીના કોઈ અધિકાર અથવા ફરિયાદ પર ક્યારેય કેન્દ્રિત નહોતી. સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક માટે વિવિધ પરિબલો હોઈ શકે, જેમાં તેની કાનૂની પ્રખરતા, સ્થિરતા અને લઘુત્તમ માપદંડોનો સમાવેશ થાય છે; અને આ મુદ્દો આ અદાલતે વિશેષ ફોજદારી અરજી ક્રમાંક ૧૨૦૩/૨૦૦૯ તા. ૦૫.૧૧.૨૦૦૯ (કોરમ :૨વિ આર. ત્રિપાઠી, ન્યાયાધીશ) ના ચુકાદામાં વિસ્તૃત રીતે ચર્ચ્યો હતો. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નાણાવટીએ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૪(૮) નો ઉદ્દેખ કરીને દિલીપભાઈ છોટાલાલ દવે (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલતે કરેલી ટિપ્પણીઓનો જે સંદર્ભ આપ્યો, તે સંપૂર્ણપણે અલગ પરિસ્થિતિમાં હતો, કારણ કે ત્યાં રજૂ કરાયેલા તકરારો સ્પેશલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક અને તેના પરિશ્રમિક અંગે હતા, જ્યાં બેંક ફરિયાદી હતી અને ફરિયાદી તથા સરકાર વચ્ચેના કરાર અનુસાર પરિશ્રમિક ફરિયાદીએ ચૂકવવાનો હતો; આ બાબત ગુજરાત કાયદા અધિકારીઓ (સેવાની શરતો) નિયમો, ૧૯૬૫ ના સંદર્ભમાં વિચારવામાં આવી હતી, અને તે હકીકતોની પૃષ્ઠભૂમિમાં આ

ટિપ્પણીઓ કરવામાં આવી હતી, જેના તરફ વિજ્ઞાન વકીલ શ્રી નાણાવટીએ ધ્યાન દોર્યું છે. હાલના કેસમાં કેન્દ્રિત મુદ્દો સંપૂર્ણપણે જુદો છે અને તે અંગે આ અદાલતના વિશેષ ફોજદારી અરજી ક્રમાંક ૧૨૦૩/૨૦૦૯ તા. ૦૫.૧૧.૨૦૦૯ ના ચુકાદામાં પહેલેથી જ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; અને ખાસ કરીને જે ચુકાદાનો સહારો વિજ્ઞાન વકીલ શ્રી નાણાવટીએ મુકુલ દલાલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં લીધો છે, તેમાં મુદ્દો સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે વકીલની નિમણૂક માટેની પાત્રતા સંબંધિત હતો, અને વિચારણા ચલાવવા માટે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવામાં આવે તો આરોપીના કોઈ અધિકાર અથવા આરોપીને થતી કોઈ અન્યાયકારક હાનિ વિશેનો મુદ્દો નહોતો. આ અદાલતના ચુકાદામાં આ પણ નોંધવામાં આવ્યું છે કે “ચર્ચા તથા માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલી સંબંધિત ટિપ્પણીઓમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ‘આરોપીને અન્યાયકારક હાનિ’ નો પ્રશ્ન વિચારાધીન નહોતો, પરંતુ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારાધીન પ્રશ્ન એ હતો કે, ‘સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે નિયુક્ત થનાર વ્યક્તિ પાસે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૪(૮) હેઠળ કલ્પિત મુજબ જરૂરી અને પૂરતી પાત્રતા હોવી જોઈએ.’”

૧૬. આથી, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે આવા નિમણૂકો જે શરતો અને નિયમોના આધારે કરવામાં આવે છે તેના પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું અને નિષ્પક્ષ વિચારણાની સંકલ્પનાના અંતર્ગત આરોપીને જાહેર અભિયોજકની નિમણૂક અંગે કંઈ કહેવાનો અધિકાર છે કે નહીં, અથવા આરોપીને પૂર્વગ્રહ

થવાનો કોઈ પાસો છે કે નહીં, તે બાબતો પર માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના મુકુલ દલાલ (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું નહોતું. એ સુસ્થાપિત રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે કાયદાનો ગ્રંથ અથવા અધિનિયમ તેમજ ચુકાદાને સમગ્રરૂપે વાંચવો પડે, જેથી જે મુદ્દાઓ પર ચર્ચા અને નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું હોય તેમાંથી તત્વનિષ્કર્ષ કાઢી શકાય અને ફરીથી તેને હકીકતોની પૃષ્ઠભૂમિના સંદર્ભમાં વાંચવો પડે. તેથી, જો આ ચુકાદાઓ પર વિચાર કરવામાં આવે, તો અરજદાર તરફથી વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નાણાવટી દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોમાં કોઈ સાર નથી. આથી, મુકુલ દલાલ (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણયમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતને જે બાબતે ભાર પડ્યો હતો તે ખાસ જાહેર અભિયોજક તરીકે એવી વ્યક્તિની નિમણૂક બાબતે પાત્રતા અંગે હતો, જે એવી નિમણૂક માટે પાત્ર ન હતી, તેમજ મહેનતાણાંના ચુકવણાં સંબંધિત શરતો અને નિયમો અંગે હતો. ગુજરાત કાયદા અધિકારીઓ (સેવાની શરતો) નિયમો, ૧૯૬૫, ખાસ કરીને નિયમ ૩૮નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. સુનીલ કુમાર પાલ વિ. ફોટા શેખ અને અન્ય, અહેવાલિત (૧૯૮૪) ૪ એસ.સી.સી. ૫૩૩ ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉપયોગી સંદર્ભ પણ આપી શકાય, જેમાં આ મુજબ નોંધાયું છે કે “એ અનિવાર્ય છે કે લોકોનો ફોજદારી ન્યાયના વહીવટ ઉપરથી વિશ્વાસ ન તૂટે તે માટે કોઈને પણ કાનૂની પ્રક્રિયાને વિક્ષેપિત કરવાની મંજૂરી આપવી ન જોઈએ. કોઈ નાગરિક એવો ભાવ લઈને ન જવો જોઈએ કે તેને અદાલતમાંથી ન્યાય મળી શક્યો નથી કારણ કે સામેનો પક્ષ સામાજિક, આર્થિક અથવા રાજકીય રીતે

શક્તિશાળી હતો અને કાનૂની પ્રક્રિયાને પ્રભાવિત કરી શકતો હતો. એવો પરિપ્રેક્ષ્ય કાનૂનના શાસન માટે વિઘાતક સાબિત થાય.” આથી, એ સ્પષ્ટ છે કે પ્રણાલી આરોપીના પક્ષે ભારે પ્રમાણમાં અનુકૂળ હોવા છતાં અને જુદા જુદા તબક્કાઓએ આરોપીને નિષ્પક્ષ તક આપવા માટે વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ હોવા છતાં, જ્યારે તે વકીલ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ પામેલો હોય, ત્યારે તેની વિરુદ્ધ વિચારણા ચલાવનાર અભિયોજકની નિમણૂકના મુદ્દે તેને કંઈ કહેવાનો અધિકાર રહી શકતો નથી.

૧૭. નોંધવા યોગ્ય છે કે ફોજદારી ન્યાયપ્રણાલીનો કેન્દ્રબિંદુ અથવા ભાર એ છે કે કેસની હકીકતોમાં બીજી બાજુ સામાજિક, આર્થિક અથવા રાજકીય રીતે પ્રબળ હોવાને કારણે કાનૂની પ્રક્રિયામાં ચેડાં કરી શકી હતી, એવા કારણે લોકોનો આ પ્રણાલી પરથી વિશ્વાસ ઉડી ન જવો જોઈએ. હકીકતમાં, સ્થિતિ તો વિપરીત છે કે અરજદાર પોતાને વિરુદ્ધની કાર્યવાહી અસરકારક રીતે ચાલે નહીં તે માટે આવી વિલંબકારી ચુકિતઓનો આશરો લેવા ઈચ્છે છે અને તે ઉપરાંત, તે પછી કાર્યવાહી વિલંબિત થઈ હોવાનું આક્ષેપ કરી શકે અથવા જો કાર્યવાહી અસરકારક રીતે ચલાવવામાં ન આવે, તો તેને અંતે નિર્દોષ છૂટકારાનો લાભ મળવો જોઈએ એવી તેની ઈચ્છા છે. આ સંદર્ભે આ અદાલતના અમૃતભાઈ ભોળાભાઈ પટેલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, અહેવાલિત ૨૦૦૦(૩) જી.એલ.આર. ૨૬૬૭, ના ચુકાદાનો ઉપયોગી ઉલ્લેખ કરી શકાય, જેમાં હાઈકોર્ટે આરોપી દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓ અને નિષ્પક્ષ કાર્યવાહી ની સંકલ્પનાનો ઉલ્લેખ કરીને સમાન દલીલોનો

પણ વિચાર કર્યો હતો. માનનીય હાઈકોર્ટે વર્તમાન અરજીએ ઉઠાવેલ સમાન દલીલોને પણ નકારી કાઢી હતી.

૧૮. તેથી, વિચારવા યોગ્ય મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે અરજદારને તેમના વિરુદ્ધની સત્ર કેસમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂંક બાબતે કોઈ કહેવાનો અધિકાર છે કે નહીં, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેને કોઈ પૂર્વગ્રહ અથવા હાનિ પહોંચી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી હેઠળ, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ જેવા લાગુ નિયમો અનુસાર ચાલનારી કાર્યવાહી પછી દોષિતને દંડિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ રાજ્યના પ્રેરણે આગળ ધપાવવામાં આવે છે. જો નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી અસરકારક રીતે ચલાવવા માટે જાહેર અભિયોજકની નિમણૂંક કરવામાં આવે, તો કાર્યવાહી અસરકારક રીતે ચલાવવી રાજ્યની ફરજ બને છે જેથી પીડિતને પણ ન્યાય મળે અને પરિણામે સમગ્ર સમાજને ન્યાય મળે તથા પ્રણાલી પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ ચથાવત્ રહે અને કાનૂનનું શાસન પણ જળવાઈ રહે. બીજી તરફ, કરવામાં આવેલી ફરિયાદને જો કોઈ ગેરસમજના આધારે સ્વીકારવામાં આવે, તો તે અરજદાર જેવા વ્યક્તિને એક પ્રકારનો વિશેષ લાભ આપવાનું થશે, જે માત્ર ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીને જ હાનિકારક નહીં બને પરંતુ ન્યાયના સિદ્ધાંતનો સામાવાળા સ્વરૂપ પણ બનશે. ન્યાયસંગત કાર્યવાહીનો સિદ્ધાંત એવો અર્થ ધરાવે છે કે આરોપીને દરેક યોગ્ય તક આપવામાં આવવી જોઈએ અને કાર્યવાહી કાનૂન અનુસાર જ ચલાવવી જોઈએ. અરજદારનો એવો કોઈ કેસ નથી કે તેને કોઈ તક નકારવામાં આવી છે; તેમાં એ હકીકત પણ

સામેલ છે કે તેને સક્ષમ બચાવ વકીલ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ મેળવવાનો અધિકાર છે અને મામલો દંડ પ્રક્રિયા સંહિતામાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ અધ્યક્ષતા કરતા ન્યાયિક અધિકારી દ્વારા ચલાવવામાં આવશે. તેથી, માત્ર ન્યાયસંગત કાર્યવાહીનો સિદ્ધાંત ઉદ્દેખીને અને તેને કોઈ હાનિ પહોંચી નથી ત્યારે આવા સિદ્ધાંતનો આશરો કયા આધારે લઈ શકાય, તેના આધારે તેને કાર્યવાહી અંગે કોઈ ફરિયાદ કરવાનો અધિકાર રહેતો નથી. તેથી, તેના કેસમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂંક ન થવી જોઈએ અને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂંક રાજકીય કારણોસર કરવામાં આવી છે એવી ફરિયાદ સંપૂર્ણપણે ગેરસમજભરેલી છે. આ સ્વીકારાયેલું છે કે ઘણા કેસોમાં અદાલતને યોગ્ય સહાય મળી રહે તે માટે આવા જાહેર અભિયોજકની સેવાઓ લેવામાં આવે છે. તેથી, જે કેસમાં કોઈ વ્યક્તિ આરોપી તરીકે કાર્યવાહીનો સામનો કરી રહ્યો હોય, તે કેસમાં કાર્યવાહી કયો અભિયોજક ચલાવશે તે બાબતે આરોપીને કહેવાનો અધિકાર હોઈ શકતો નથી. જો આવા રજૂઆતોને માન્ય રાખવામાં આવે, તો તે જાહેર હિતના વિરુદ્ધ પરિણામકારક બનશે, કારણ કે આરોપીને સક્ષમ અભિયોજક દ્વારા અસરકારક કાર્યવાહી પસંદ ન હોય અને તેનાથી તેને નિર્દોષ છૂટકારાનો લાભ મળી શકે. આથી, વર્તમાન અરજદારનો આંતરિક હેતુ એવો જણાય છે કે ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી સક્ષમ અભિયોજક દ્વારા ન ચાલે જેથી તે નિર્દોષ છૂટકારાનો લાભ મેળવી શકે, જે જાહેર હિત તથા ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીના હિતમાં નહીં ગણાય. અરજદાર જેવા આરોપી વિરુદ્ધની કાર્યવાહી ન્યાયસંગત કાર્યવાહીનું પાલન કરતાં અને દરેક તક આપી કાનૂન મુજબ ચલાવી શકાય છે, અને આવી

સ્થિતિમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક અંગે આવી કોઈ ફરિયાદ ઉઠાવવાનું કોઈ ચુકિતસંગત કારણ નથી. ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલી રાજ્ય પર એવી ફરજ મૂકે છે કે સંપૂર્ણ ન્યાય થાય અને પ્રણાલી પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ જળવાઈ રહે તે માટે રાજ્ય કાર્યવાહી ચલાવે અને અદાલતને અસરકારક રીતે સહાય કરે. તેથી, રજૂ થયેલા આવા તમામ દલીલોનો કોઈ આધાર નથી અને જ્યારે અરજદાર –આરોપીને કોઈ હાનિ પહોંચી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી, ત્યારે વર્તમાન અરજી સ્વીકાર્ય બની શકતી નથી અને તેને ફગાવી દેવા યોગ્ય છે. તદનુસાર, વર્તમાન અરજી નામંજૂર કરવામાં આવે છે. નિયમ રદ કરવામાં આવે છે. અંતરિમ રાહત રદ કરવામાં આવે છે. ”

૨૯. સમન્વય પીઠમાં બેસતા હું લોર્ડશીપ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કરવા માટે બંધાયેલો અને કર્તવ્યબદ્ધ છું. જોકે, લોર્ડશીપે આરોપીને થતી હાનિના પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં માત્ર આ એક જ હકીકત ધ્યાનમાં લીધી છે કે અન્યથા પણ નિયમિત જાહેર અભિયોજક જ ઇન્ચાર્જનાનો પ્રભાર સંભાળે. તેથી, ઇન્ચાર્જના ચલાવવા માટે નિયમિત જાહેર અભિયોજકના સ્થાને સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કરવામાં આવે તો આરોપીને તે અંગે કોઈ વાંધો હોવો જોઈએ નહીં અને તેથી એવું કહી શકાય નહીં કે તેને કોઈપણ રીતે હાનિ પહોંચી છે.

૩૦. આરોપીને થયેલા પૂર્વગ્રહનો પ્રશ્ન એ દૃષ્ટિકોણથી વિચારવો જોઈએ કે રાજ્યની તમામ કાર્યવાહી ન્યાયસંગત, વાજબી અને સમચિત હોવી આવશ્યક

છે. પૂર્વગ્રહના આ પાસાનું કર્ણાટક વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે કે.વી. શિવા રેડ્ડી (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં પરિચ્છેદ-૩૬ અને ૩૭ માં અત્યંત સુસ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. હું તે જ ઉદ્ધૃત કરું છું.

"૩૬. વિવાદિત હુકમ સંહિતાની કલમ ૨૪(૮) હેઠળ સરકાર દ્વારા કરાયેલો એક વહીવટી હુકમ છે. તે એક કાયદેસર હુકમ છે. જો રાજ્યની તમામ કાર્યવાહી ન્યાયસંગત, વાજબી અને યુક્તિસંગત હોવી આવશ્યક હોય, તો સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર, રાજ્યના એક કાર્યકર્તા તરીકે, નીચલી અદાલતના પરિણામથી અસંબંધિત રીતે, જાહેર અભિયોજક તરીકેનું પોતાનું કાર્ય સમાન રીતે ન્યાયસંગત, વાજબી અને યુક્તિસંગત રીતથી બજાવવાની ઓછી ફરજ હેઠળ હોઈ શકે નહિ. તે અર્થમાં, તે ન્યાયતંત્ર પદ્ધતિનો એક ભાગ છે અને એક નિષ્ઠાવાન જાહેર અભિયોજકના અદાલતમાં ન તો મિત્રો હોય છે ન તો શત્રુઓ. તેને કોઈ પૂર્વાગ્રહ, પૂર્વકલ્પિત માન્યતાઓ, પક્ષપાત, વૈરભાવ કે પોતાનો કોઈ સ્વાર્થ સાધવાનો હેતુ હોતો નથી. તે જાહેર હિતનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, પરંતુ શબ્દોના સંકુચિત અર્થમાં તે પક્ષપાતી નથી.

૩૭. સંહિતાની યોજનાનુસાર સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકના મુદ્દામાં આરોપીને કોઈ કહેવું નથી. પરંતુ આરોપીને ન્યાયસંગત ઈજ્જતીયાનો અધિકાર છે, જે ભારતના બંધારણની કલમો ૧૪ અને ૨૧ હેઠળ બંધારણે આપેલા મૂળભૂત અધિકારનો એક ભાગ છે. ન્યાયના પ્રદાનમાં ન્યાયસંગત ઈજ્જતીયાની ખાતરી પ્રથમ અનિવાર્યતા છે. ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રમાં આ

સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે રાજ્ય ફરિયાદ પક્ષ છે અને તેથી જ જાહેર અભિયોજકને પ્રાથમિક સ્થાન અપાએલું છે, જે ન્યાયસંગત ષિઝઝરણાનો એક ભાગ છે. જો તેની નિમણૂક જાહેર હિતમાં કરવામાં આવી ન હોય, કાયદા અનુસાર કરવામાં આવી ન હોય, બાહ્ય વિચારણાઓના આધારે કરવામાં આવી હોય, કોઈ દુર્ભાવનાપૂર્ણ ઇરાદાથી કરવામાં આવી હોય, અથવા આરોપીને પીડિત કરવા ના ઇરાદાથી કરવામાં આવી હોય, તો આવી નિમણૂક ન્યાયસંગત ષિઝઝરણાની સંકલ્પનાને આઘાત પહોંચાડે છે, જે આરોપીને આપવામાં આવેલો એક મૂળભૂત અધિકાર છે. જે આરોપી ફરિયાદ પક્ષનો સામનો કરે છે તેના પ્રત્યેની ન્યાયસંગતતા એ બાબતે વિધાનમંડળના આગ્રહનું મૂળ તત્ત્વ છે. તેથી, નિમણૂક બાબતે આરોપીને કહેવું ન હોય છતાં, તે આવા કોઈપણ આધાર પર નિમણૂકને પડકારવાનો અધિકાર ધરાવે છે. અદાલત માત્ર નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે, નિર્ણય સાથે નહીં.”

૩૧. અમૃતભાઈ ભોલીદાસભાઈ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે ખાનગી ફરિયાદીની વિનંતિ પર સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની કરવામાં આવેલી નિમણૂકને માત્ર એ આધાર પર સામાન્ય રીતે ભંગ કરવી જોઈએ નહીં કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક ફરિયાદીએ દર્શાવેલી પસંદગી મુજબ કરવામાં આવી છે. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા:

૨૩. રાજ્યના કે ખાનગી પક્ષના પ્રેરણાથી ચાલતા કોઈપણ ફોજદારી વિચારણામાં ફરિયાદ પક્ષની ભૂમિકા ફરિયાદી અને આરોપી બન્નેના હિતનું રક્ષણ કરવાની હોય છે. સાંભળવામાં આવવાનો અધિકારમાં પોતાની વિશ્વસનીયતા ધરાવતા પ્રવક્તા દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ મેળવવાનો અધિકાર પણ સમાવેશ પામે છે. આ અધિકાર ફરિયાદી અને આરોપી બન્નેને ઉપલબ્ધ છે. ફરિયાદીને પણ સહાયની જરૂર હોય છે. જાહેર અભિયોજક કાયદા, વ્યવસાયિક નૈતિકતા તથા અદાલતના અધિકારી તરીકેની પોતાની ભૂમિકાથી બંધાયેલો હોય છે કે તે માત્ર ન્યાયસંગત ઉપાયોનો જ ઉપયોગ કરે. તેથી, ફરિયાદીએ દર્શાવેલી પસંદગી અનુસાર નિમાયેલ સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર નિષ્પક્ષપણે અથવા સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય નહીં કરે અથવા તે હંમેશા પક્ષપાતપૂર્ણ રીતે જ વર્તશે એવી ધારણા રાખી શકાય નહીં. ધારણા હંમેશા તેના વિરુદ્ધ જ હોય છે.

૨૭. ઉપરોક્ત ચર્ચાના પરિણામે એવું થાય છે કે માત્ર એટલા કારણસર કે શ્રી શેઠનાની સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકેની નિમણૂક ફરિયાદીની પસંદગી મુજબ કરવામાં આવી છે, તે નિષ્પક્ષપણે કાર્ય કરી શકશે નહીં એવું માનવું યોગ્ય ગણાશે નહીં. રાજ્ય દ્વારા રાજ્યના ખર્ચે રોકાયેલા શ્રી શેઠના અદાલત પ્રત્યેની ઉચ્ચતર ફરજ તેમજ વકીલ તરીકેના તેમના શિસ્તબંધ કર્તવ્યથી સમાન રીતે બંધાયેલા છે, અને એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તેઓ પ્રસંગોચિત રીતે ઊભા રહી ન્યાયસંગત અને નિષ્પક્ષ જાહેર અભિયોજક તરીકે પોતાની ફરજો બજાવશે. સર્વોપરી, તપાસ એજન્સી દ્વારા અભિલેખ પર મૂકવામાં આવેલી

સામગ્રીને કારણે કોઈ પૂર્વગ્રહ અથવા પક્ષપાત ઊભો થાય તો તેના વિરુદ્ધ સંસ્થાગત સુરક્ષા ઉપલબ્ધ છે, અને તે બાબત સ્વયં આવા જાહેર અભિયોજક પર પોતાની મર્યાદાઓ પણ લાદે છે.

૩૨. આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશનો આ નિર્ણય પણ રાજ્ય તેમજ મૂળ ફરિયાદીને કોઈ ઉપયોગી થતો નથી.

૩૩. મેં આ બાબતમાં અત્યંત આઘાતજનક અને અસામાન્ય એવી એક બાબત નોંધેલી છે. એક નિશ્ચિત હદ સુધી, હું આ માટે આરોપીને પણ જવાબદાર માનું છું, કારણ કે તેના દ્વારા રજૂ કરાયેલ આંક ૭ ની અરજી ન હોત, તો વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સત્ર કેસમાં સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકની કાનૂનીતા અને માન્યતા તપાસવાનો ઉપક્રમ કર્યો ન હોત. ક્યા આધાર પર અને કઈ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આંક ૭ ની અરજીનું નિરાકરણ કર્યું અને અંદાજે ૧૩ પાનાંનો વિસ્તૃત હુકમ આપવાની આગળની કાર્યવાહી કરી, તે હું સમજી શકતો નથી. આરોપીએ રજૂ કરેલી આંક ૭ ની અરજીને નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એક અતિ સંક્ષિપ્ત આધાર પર સીધી જ ફગાવી દેવી જોઈતી હતી કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂકની કાનૂનીતા અને માન્યતા તપાસવી તે નીચલી અદાલતનું કાર્ય નથી. આવા સંક્ષિપ્ત આધારે અરજી ફગાવવાના બદલે, વિદ્વાન ન્યાયાધીશે બંને પક્ષો તરફથી રજૂ કરાયેલા તર્કોના ગુણદોષ પર વિચાર કર્યો. તેથી પણ વધુ આઘાતજનક બાબત એ છે કે સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર શ્રી કરકરેએ પોતે જ

થોડાક નિર્ણયો પર આધાર રાખીને રાજ્ય સરકારે તેમની સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે કરેલી નિમણૂકના હુકમનું સમર્થન કર્યું.

૩૪. મારા ઢ્રષ્ટિકોણે, નીચલી અદાલત વિશેષ લોક અભિયોજકની નિમણૂકની યોગ્યતા અંગે નિર્ણય આપી શકતી ન હતી. વિશેષ લોક અભિયોજકની નિમણૂક વિરુદ્ધ આરોપી દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ-અરજીમાં વિચારણાના માપદંડો પૂર્ણપણે ભિન્ન હોય છે, ઉદાહરણ તરીકે, રાજ્યની કાર્યવાહી સદ્ભાવપૂર્વકની છે કે નહીં અથવા તે કાયદાની મર્યાદાઓની અંદર છે કે નહીં. આવા વિચારણાના માપદંડો નીચલી અદાલતને ઉપલબ્ધ નથી. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૪ હેઠળ રાજ્ય દ્વારા વિશેષ લોક અભિયોજકની નિમણૂક કરવામાં આવે છે. નીચલી અદાલતે તે નિમણૂકની યોગ્યતા કે ન્યાયસંગતતા તપાસવાની નથી. વધારેમાં વધારે, નીચલી અદાલત નિમણૂકની અસલિયત તપાસી શકે, પરંતુ તેનાથી વધુ નહીં. જો નિમણૂકપત્ર અસલી હોય, તો ત્યારબાદ નીચલી અદાલતે આ હકીકતનું પાલન કરવાનું રહે છે કે સંબંધિત વકીલ સંબંધિત કેસમાં વિશેષ લોક અભિયોજક બન્યા છે.

૩૫. ઉપરોક્ત કારણોસર, હું એવું ઠરાવું છું કે સત્ર કેસ નં.૬૧/૨૦૧૨ ચલાવવા માટે શ્રી કરકર, વકીલની સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર તરીકે કરવામાં આવેલી નિમણૂક કાયદેસર રીતે ટકાઉ નથી અને કોઈપણ સબળ આધાર પર ન્યાયસંગત ઠરતી નથી. બાબતને કોઈપણ દષ્ટિએ જોવામાં આવે તોય, સ્પેશ્યલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક કાયદા અનુસાર નથી એવી જાહેરાત કરવામાં આવી

હોવાથી, વિદ્વાન સત્ર ન્યાયાધીશે આંક ૭ નીચે પસાર કરેલો હુકમ પણ ટકી શકતો નથી અને તેથી તે રદ કરવામાં આવે છે.

૩૬. પરિણામે, આ અરજિ મંજૂર કરવામાં આવે છે. ગુજરાત સરકારના તેના કાનૂની વિભાગ દ્વારા તા. ૨/૭/૨૦૧૨ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલ વિવાદિત ઠરાવને આથી રદ કરવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.